

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

DOBROVOLNICTVÍ JAKO NÁSTROJ PEDAGOGIKY VOLNÉHO ČASU
Volunteering as a tool of leisure time pedagogy

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Kuchař, Ph.D.

Autor práce: Kateřina Morávková

Studijní obor: Pedagogika volného času, navazující kombinované studium

Ročník: 3

2012

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto závěrečnou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.“

V, dne.....

podpis

Poděkování

Děkuji tímto panu Mgr. Pavlu Kuchařovi, Ph.D. za pomoc a cenné rady, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji rovněž Dobrovolnickému centru Kladno, o. s., zvláště dobrovolníkům programu Pět P, kteří mi poskytli cenné informace a podněty, stejně jako mojí rodině, která mě po celou dobu studia podporovala.

.....

Kateřina Morávková

Obsah

Úvod.....	5
1. Základní terminologie dobrovolnictví	6
1.1 Co je dobrovolnictví?	6
1.2 Kdo je dobrovolník?	8
2. Základní terminologie pedagogiky volného času	11
3. Historie pedagogiky volného času v paralele k historii dobrovolnictví	13
3.1 Historie pedagogiky volného času.....	13
3.2 Historie dobrovolnictví.....	17
3.3 Paralela historie pedagogiky volného času a dobrovolnictví v České republice....	22
4. Dobrovolnictví jako společenský jev.....	23
4.1 Postoje české veřejnosti k dobrovolnictví	23
4.2 Mýty o dobrovolnictví	25
4.3 Homo voluntaris – člověk dobrovolný	30
4.3.1 Obraz dobrovolníka v České republice	31
4.3.1.1 Obraz dobrovolníka v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.	32
4.3.2 Obraz dobrovolníka ve státech Evropské unie	33
4.3.3 Obraz dobrovolníka v USA a Kanadě.....	36
4.4 Motivy k výkonu dobrovolnické činnosti.....	37
5. Dobrovolnictví jako nástroj pedagogiky volného času.....	40
5.1 Studie publikací o pedagogice volného času z hlediska vztahu k dobrovolnictví .	40
5.2 Legislativní zakotvení dobrovolníků v organizacích realizující sociálně pedagogické aktivity v rámci volného času	43
5.3 Sociálně pedagogické aktivity dobrovolníků	45
5.3.1 Vztah dobrovolníka a klienta.....	48
5.4 Volnočasové programy pro určitým způsobem znevýhodněné děti a mládež se zapojením dobrovolníků v ČR s významným sociálně pedagogickým aspektem.....	50
6. Příklad dobré praxe sociálně pedagogického působení dobrovolníků – program Pět P..	53
6.1 Stručná historie a současnost programu Pět P	53
6.2 Náplň programu Pět P	55
6.2.1 Cílové skupiny programu Pět P	56
6.2.3 Principy programu Pět P.....	57
6.2.4 Strany spolupracující v programu Pět P	59
6.3 Aktivity v programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.	62
7. Empirické šetření - „Rozbor rozhovorů s dobrovolníky programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.“	66
7.1 Cíle empirického šetření	66
7.2 Cílová skupina empirického šetření	66
7.3 Metodologie a výsledky empirického šetření.....	67
Závěr	70
Seznam literatury a ostatních citovaných zdrojů:	76
Seznam zkratk:.....	78
Seznam Příloh:.....	79
Příloha č. I.....	80
Příloha č. II	90
ABSTRAKT	92
SYNOPSIS.....	93

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám dobrovolnictvím, které vnímám jako vynikající nástroj pedagogiky volného času. Protože sama pracuji v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s., mohu potvrdit, že dobrovolníci, kteří věnují svůj volný čas druhým, mají na společnost a procesy v ní významný vliv. Dobrovolníci sami jsou proškolenými laiky, ale jejich vliv může být značný, a to nejen na klienty samotné, ale i na jejich okolí, rodiny a obecně prostředí, v němž klient žije.

Dobrovolnictví a výkon dobrovolnické služby je v ČR toho času jednou z oblastí zvýšeného zájmu pracovníků NNO, ale i orgánů státní či městské správy. Tento fakt je způsoben např. schválením roku 2011 jako Evropského roku dobrovolnictví, novelou zákona č. 111/2006 Sb., o hmotné nouzi, která vešla v platnost 1. 1. 2009, či jakýmsi trendem tzv. „firemního dobrovolnictví“. Podle Zprávy o neziskovém sektoru v České republice, jež byla vydaná Vládou České republiky v roce 2005, se dle vlastních slov věnovalo dobrovolnické činnosti pro některou NNO 32 % občanů ČR (nejvíce svoji činnost vykonávali pro sportovní organizace – 11 %) a obvykle tito lidé vykonali asi 15 – 20 hodin za rok. Přitom polovina z nich pracovala dokonce pro dvě a více různých organizací. Podle údajů ČSÚ pracovalo např. jen v roce 2003 v neziskovém sektoru **654 tisíc** dobrovolníků. Všichni tito lidé vykonávají dobrovolnickou činnost bez nároku na jakoukoli odměnu, ale každý z těchto lidí má pro výkon této služby motiv. Zásadním motivem u dobrovolníků bývá POMOC druhým ke zkvalitnění jejich života, ať už se to odehraje formou návštěv u klienta v domově pro seniory nebo jízdou vlakem s dítětem z dětského domova.

V dané práci chci zjistit, jak je dobrovolnictví propojeno s pedagogikou volného času nejen z mého subjektivního pohledu, jak se prolínají významné milníky pedagogiky volného času a dobrovolnictví i jak svoji roli ve volnočasových činnostech vnímají samotní dobrovolníci.

Práce je členěna do 7 hlavních kapitol, kde jsem se mimo teoretických poznatků snažila zachytit i praxi dobrovolnického života a roli dobrovolnictví z hlediska pedagogiky volného času

Volnočasové prostředí je s dobrovolnictvím neodmyslitelně spojeno a dle mého je významným faktorem lidského života.

*„Těm, kteří se dali získat dobrovolně, můžeme důvěřovat, ale nikdy těm,
kteří byli mocí donuceni nebo lstí získáni“
Jan Amos Komenský*

1. Základní terminologie dobrovolnictví

1.1 Co je dobrovolnictví?

Pojmy dobrovolnictví/dobrovolnická služba a dobrovolník se budou prolínat v celé této práci a je tedy dobré definovat je hned na počátku. Základní definici dobrovolnictví nalezneme ve Všeobecné deklaraci o dobrovolnictví z roku 2001, která dobrovolnictví chápe jako „...základní stavební prvek občanské společnosti, ve kterém se uskutečňuje nejvzácnější aspirace lidstva – touha po míru, svobodě, příležitostech, bezpečí a spravedlnosti pro všechny“. (Citováno z <http://www.dobrovolnik.cz/oblasti-dobrovolnictvi/vseobecna-deklarace-o-dobrovolnictvi/>)

Zakladatelé Národního dobrovolnického centra Hestia, Jiří Tošner a Olga Sozanská (2002, s. 18) definují dobrovolnictví takto: „*Dobrovolnictví není obět, ale přirozený projev občanské zralosti. Přináší konkrétní pomoc tomu, kdo ji potřebuje, ale zároveň poskytuje dobrovolníkovi pocit smysluplnosti, je zdrojem nových zkušeností a dovedností a obohacem v mezilidských vztazích.*“¹ Zároveň však v knize *Dobrovolníci a metodika práce s nimi* v organizacích uvádějí, že terminologie dobrovolnictví není ještě zcela ujasněná, přičemž často ve spojení s dobrovolnictvím dochází k užívání nesprávných pojmů jako dobrovolná práce, sousedská či občanská výpomoc.

Na nejednotnou definici dobrovolnictví upozorňují také autoři Dekker a Halman (2003), kteří však předestřeli to, že všechny definice mají minimálně tři společné prvky: dobrovolnictví je nepovinné, neplacené a uskutečňuje se ve prospěch druhých.

Duben (1996) uvádí, že dobrovolnictví spočívá v tom, že se jednotlivci podílejí na spontánních a svobodně zvolených činnostech, které přináší blaho zúčastněným.

Giddens (2000) charakterizuje dobrovolnictví jako práci bez nároku na mzdu, jako práci, která není vykonávána jako ekonomická nutnost, tedy pro obživu, ani pro zajištění existence potomků. Proto nelze považovat každou práci, za kterou není člověk placen za práci dobrovolnickou. Práce v domácnosti nebyla a dosud není většinou finančně odměňována, ale přesto to není činnost dobrovolnická.

¹ Gratis, 2002 str. 18

Velmi zajímavá je dle Šrojdrové (2007) irská definice, podle které: „*dobrovolnictví představuje čas a energii věnovanou ve prospěch společnosti, místní komunity, jednotlivce, mimo nejbližší rodinu, ve prospěch životního prostředí a dalších. Dobrovolné aktivity osoba podniká na základě své svobodné vůle a bezplatně, s výjimkou případných náhrad výloh spojených s touto aktivitou.*“²

Od roku 2002 existuje v ČR zákon, který upravuje dobrovolnictví a pozici dobrovolníka ve společnosti. Jedná se o zákon č. 198/2002 Sb. o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (dále zákon o dobrovolnické službě). „*Tento zákon upravuje podmínky, za kterých stát podporuje dobrovolnickou službu organizovanou podle tohoto zákona a vykonávanou dobrovolníky bez nároku na odměnu.*“³ Daný zákon vymezuje základní pojmy jako dobrovolnická služba, dobrovolník, dále jsou zde vyspecifikovány podmínky a pravidla pro výkon dobrovolnické služby, vedení dobrovolníka v jeho činnosti i to, komu přísluší a za jakých podmínek dotace na akreditované dobrovolnické programy Ministerstvem vnitra České republiky, které má oblast dobrovolnictví v ČR v gesci.

Specifikace dobrovolnické služby dle zákona 198/2002 je následující:

(1) Dobrovolnickou službou je činnost, při níž dobrovolník poskytuje

- a. pomoc nezaměstnaným, osobám sociálně slabým, zdravotně postiženým, seniorům, příslušníkům národnostních menšin, imigrantům, osobám po výkonu trestu odnětí svobody, osobám drogově závislým, osobám trpícím domácím násilím, jakož i pomoc při péči o děti, mládež a rodiny v jejich volném čase,*
- b. pomoc při přírodních, ekologických nebo humanitárních katastrofách, při ochraně a zlepšování životního prostředí, při péči o zachování kulturního dědictví, při pořádání kulturních nebo sbírkových charitativních akcí pro osoby uvedené v písmenu a) nebo*
- c. pomoc při uskutečňování rozvojových programů a v rámci operací, projektů a programů mezinárodních organizací a institucí, včetně mezinárodních nevládních organizací.*

(2) Za dobrovolnickou službu uvedenou v odstavci 1 se nepovažuje činnost týkající se uspokojování osobních zájmů, anebo je-li vykonávána v rámci podnikatelské nebo jiné

²ŠROJDROVÁ, M. *Dobrovolnictví za našimi hranicemi, příklady dobré praxe 2007*. In: *Dobrovolnictví bez hranic*. Kroměříž, klub UNESCO, 2007, sborník z konference.

³Zákon o dobrovolnické službě, část první, §1

výdělečné činnosti anebo v pracovněprávním vztahu, služebním poměru nebo členském poměru.

(3) Dobrovolnická služba je podle své povahy krátkodobá nebo, je-li vykonávána po dobu delší než 3 měsíce, dlouhodobá.⁴

Z daného zákona, který se již tři roky snaží novelizovat Ministerstvo vnitra ČR a od roku 2011 jako hlavní předkladatel návrhů změn i Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR, je sice jasné vymezení dobrovolnictví zřejmé, ale bohužel se daná definice týká pouze dobrovolnických aktivit uskutečňovaných v akreditovaném režimu. Tj. daná definice je závazná pouze pro organizace, které své dobrovolnické programy akreditují u Ministerstva vnitra ČR, nikoli pro všechny organizované i neorganizované dobrovolnické činnosti jako takové.

Pokud se tedy budeme držet společných znaků definic dobrovolnictví dle Dekkera a Halmana, bude pojem v dané práci chápan obecně takto: Dobrovolnictví je svobodně zvolená činnost člověka za účelem pomoci druhým, realizovaná ve volném čase, a to bez nároku na finanční odměnu.

1.2 Kdo je dobrovolník?

Stejně jako pojem dobrovolnictví, není ani pojem dobrovolník zcela jasně vymezen a rozdíly v jeho chápání můžeme spatřovat i v rámci činnosti různých organizací.

Výše zmíněný zákon chápe dobrovolníka takto:

(1) Dobrovolníkem může být fyzická osoba

- a. starší 15 let, jde-li o výkon dobrovolnické služby na území České republiky,*
- b. starší 18 let, jde-li o výkon dobrovolnické služby v zahraničí, která se na základě svých vlastností, znalostí a dovedností svobodně rozhodne poskytovat dobrovolnickou službu.*

(2) Dobrovolník vykonává dobrovolnickou službu na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací; v případě dlouhodobé dobrovolnické služby nebo v případě krátkodobé

⁴Zákon o dobrovolnické službě, část první, §2

dobrovolnické služby, k jejímuž výkonu je dobrovolník vyslán do zahraničí, musí být tato smlouva písemná.

(3) Je-li fyzická osoba v pracovněprávním vztahu, služebním poměru, členském poměru nebo je-li žákem nebo studentem, vykonává jako dobrovolník dobrovolnickou službu mimo svůj pracovněprávní vztah, služební poměr, členský poměr, školní vzdělávání nebo studium.

(4) Výkon vojenské činné služby nebo civilní služby je překážkou výkonu dobrovolnické služby.⁵

Dané vymezení pojmu dobrovolník je obdobně jako u vymezení dobrovolnictví/dobrovolnické služby závazné opět jen pro organizace v akreditovaném režimu a ne všechny organizace a lidé tedy dobrovolníka takto chápou.

Obecně lze říci, že dobrovolníkem je každý, kdo bez nároku na odměnu a ve svém volném čase vykonává činnost pro druhé, společnost i přírodu.

Hojně užívaným mottem pro charakteristiku dobrovolníka jsou slova významné odbornice tématu dobrovolnictví a jedné z autorek publikace *Volunteering Worldwide*, paní Marie Govaart, která při jednom setkání řekla, že „*dobrovolník je obyčejný člověk, dělající neobyčejné věci*“. Z mé vlastní praxe s dobrovolníky a práce v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. se domnívám, že tato jednoduchá věta zcela vystihuje podstatu dobrovolníků, jejichž činnosti je opravdu záhodné si vážit. Protože je to však definice velice obecná, je myslím nutné zmínit širší definice dobrovolníka od předních českých autorů, kteří se prací s dobrovolníky zabývají.

Např. Jiří Tošner a Olga Sozanská (2002, s. 35 - 36) popisují dobrovolníka jako člověka, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, svoji energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí či společnosti, člověka který může být vnímán jako nositel změn ve společnosti.

Petr Babouček (1996, s. 35) ve své knize *Řízení neziskových organizací* přidává další rozšířenou definici: „*(...) dobrovolník je člověk, který nabízí organizaci své znalosti, schopnosti, dovednosti a zkušenosti za dohodnutých podmínek (...)*“.

Jedna z alternativních definic považuje za dobrovolníka osobu, která dobrovolně pracuje pod úrovní své tržní mzdy. Podle této definice je možné považovat za dobrovolníky i trenéry a cvičitele, kteří za svoji činnost dostávají příslušné náhrady (cestovné, stravné) či symbolickou odměnu, která je o řád nižší než běžná mzda na srovnatelné pozici.

⁵Zákon o dobrovolnické službě, část první, § 3.

Zisk odměny z dobrovolnické činnosti je ostatně otázkou mnoha diskuzí a např. podle Marie Hladké z Centra pro výzkum neziskového sektoru je nutné vnímat, že ani činnost dobrovolníků nezůstává bez odměny. Ta by však neměla být charakteru finančního, ale spíše duševního. Každý svoji odměnu dostává, i kdyby nechtěl. Jedná se např. o dobrý pocit, uspokojení z dobře vykonané činnosti a pomoci jiným, zvýšení kvalifikace, získání kontaktů, praxe, uznání, bezplatného užívání majetku organizace aj. Představitelé neziskového sektoru se rozcházejí v názoru na to, zda je dobrovolníkem i osoba, která za svoji činnost není placena, ale plynou jí určité požitky či hodnoty. Např. Cnaan et al. (1996) zkoumal, jak veřejnost chápe pojem dobrovolník a došel k závěru, že veřejnost chápe pojem dobrovolník podle toho, jak vnímá čisté náklady konkrétní dobrovolnické situace. Podstatné je, jestli jsou celkové náklady, které dobrovolník na práci vynaložil, pocíťovány jako převyšující celkové přínosy, které mu práce dala. Dle Ibida (2003, s. 28, 33) je zase dobrovolník, jenž za svoji činnost obdržel odměnu (finanční i jinou), veřejností vnímán jako dobrovolník méně zřetelně, než ten, co nic neobdržel.

2. Základní terminologie pedagogiky volného času

Protože se v dané práci zbývám dobrovolnictvím jako nástrojem pedagogiky volného času, je myslím vhodné vymezit i samotný pojem pedagogika volného času a s ním i v krátkosti specifikovat pojmy, které s daným pojmem souvisí, jako pedagogika a pro danou práci i volný čas.

Pojem pedagogika pochází ze spojení řeckých slov pais, což znamená dítě a agein, nebo-li vésti, přičemž dříve byl za pedagoga označován člověk, zpravidla otrok, který dítě doprovázel, pečoval o něj a nezřídká ho i vyučoval. (Srov. Janiš a kol., 1998, str. 5)

Nejobecnější definice zní, že pedagogika je věda o výchově a vzdělávání. Dle Kučerové in Janiš a kol. (1998) je pedagogika definovaná jako obor, zabývající se člověkem v situaci výchovy.

Dle Semráda a kol. (2007, s. 7) je pedagogika společensko vědní disciplína, jejímž posláním je zkoumat podstatu, strukturu a zákonitosti výchovy.

Dobrovolnictví uskutečňují dobrovolníci ve svém volném čase. I proto si dovolím blíže charakterizovat i samotný pojem volný čas, který je běžně rozšířený a každý člověk si pod daným pojmem dokáže něco představit. Samotný pojem „volný čas“ je relativně moderní, jenž vznikl z nutnosti vymezit čas volna vůči pracovní době. Autoři, zabývající se volným časem, vychází při jeho definování z negativního či pozitivního vymezení, tj. negativní definice volného času vychází z vymezení volného času vůči pracovní době, zatímco pozitivní definice se pokouší vymezit volný čas na základě jeho kvality (srov. Kaplánek, skripta Nauka o volném čase). Dle Spousty (1997, s. 29) je problematika „volného času“ interdisciplinárním tématem, jímž se zabývá pedagogika, psychologie, sociologie, ekonomie i další obory a jeho vymezení se tedy odráží z paradigmatu jednotlivých vědních disciplín.

Hofbauer (2004) popisuje volný čas jako dobu, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet život. Přičemž někdy je dle autora volný čas dobou, která zbývá pro splnění pracovních i nepracovních povinností.

Průcha, Walterová a Mareš (2001, s. 274) definují volný čas jako: „*Čas, s kterým si člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Volný čas je doba, která*

zůstane člověku z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku)“.⁶

Pávková, Hájek a Hofbauer (2002) vymezují volný čas jako dobu, do níž běžně zahrnujeme odpočinek, rekreaci, zábavu, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolnou, společensky prospěšnou činnost, přičemž zdůrazňují, že u dětí a mládeže je z výchovných důvodů žádoucí, aby tato doba byla pedagogicky ovlivňována, čímž se dostáváme k samotnému pojmu pedagogika volného času. Ti samí autoři v publikaci *Pedagogické ovlivňování volného času* (2008, s. 65) uvádí definici pedagogiky volného času takto: „*Pedagogika volného času je jedním z oborů pedagogiky. Je to společensky vědní obor, věda o výchově ve volném čase, teorie výchovy ve volném čase.*“ Dle zmiňovaných autorů můžeme souvislost mezi výchovou a volným časem vyjádřit třemi způsoby:

- a) výchova pro volný čas (k volnému času) – kdy je podstatou utváření, rozvíjení a kultivování schopností, dovedností, motivací a kompetencí pro hodnotné využívání volného času
- b) výchova ve volném čase – bere v úvahu specifické podmínky výchovy, kdy dochází k jejímu působení v čase, o kterém může člověk relativně svobodně rozhodovat
- c) výchova volným časem – což zahrnuje aktivity ve volném čase, příslušné instituce, použité metody a formy jako prostředky výchovy.

Podobně vymezuje pedagogiku volného času významný německý autor a odborník v rámci pedagogiky volného času H. Opaschowský. Ten vymezuje tuto disciplínu tak, že pedagogika volného času pracuje ve volném čase, skrze volný čas a pro volný čas (Opaschowsky in Kaplánek, skripta *Nauka o volném čase*).

Kromě pojmu výchova ve volném čase se dnes často používá i pojem výchova mimo vyučování. Tento pojem můžeme dle autorů chápat jako podřazený pojem k výchově ve volném čase, neboť se vztahuje k dětem v období povinné školní docházky, nezahrnuje tedy výchovu mladistvých, dospělých ani seniorů (Srov. Hofbauer, Pávková a Hájek, 2002).

Pro potřeby dané práce budu vycházet z vymezení pedagogiky volného času dle tří zmiňovaných souvislostí výchovy a volného času a definice H. Opaschowského, protože všechny tři aspekty působení výchovy ve volném čase vnímám jako podstatné a důležité.

⁶ Průcha, J. a kol. *Pedagogický slovník, Praha, 2001, s. 274.*

3. Historie pedagogiky volného času v paralele k historii dobrovolnictví

V dané kapitole se pokusím stručně uvést vývoj pedagogiky volného času a dobrovolnictví, protože pokládám za důležité vymezit „zlomové body“, aby bylo zřejmé, že se vývoj pedagogiky volného času a dobrovolnictví z velké části překrývají.

3.1 Historie pedagogiky volného času

Historie pedagogiky volného času jakož i historie dobrovolnictví samozřejmě bezprostředně souvisí s historickým vývojem vnímání volného času. Obecně můžeme říci, že se člověk v uspořádání vlastního času vždy řídil svými pracovními povinnostmi, společenským postavením, možnostmi, jež mu život nabízel, ale i vírou. Ač k rozvoji pedagogiky volného času jako vědní disciplíny dochází vlivem společensko-technických změn až v polovině 19. století, volný čas je s životem člověka spjat prakticky od počátku jeho existence.

Protože je historie volného času a pedagogiky volného času velice rozsáhlé téma, které by obsáhlo mnoho desítek stran samo o sobě, budu se v následujícím textu věnovat jen z mého pohledu nejdůležitějším faktům a osobnostem daných období.

Obecně můžeme říci, že konkrétnější informace o uspořádání volného času členů společnosti máme až z období starověku, i když lze předpokládat, že volný čas měli již lidé v pravěku. Nelze však soudit, zda malby, sošky aj. dnes známé předměty z této doby vznikly ve volném čase tehdejších lidí, či zda byly součástí přípravy k lovu či jiné činnosti. (Srov. Kamil Janiš ml., Úvod do problematiky volného času, str. 5).

Bližší informace o trávení volného času lidí máme až z doby starověké, kdy si však volna pro sebe mohli užívat jen tzv. svobodní občané, nikoli otroci, kteří ani nebyli považováni za lidi. Jeden z prvních představitelů, který se začal věnovat otázce volného času, byl Aristoteles (384-322 př. n. l.). Ten pojal volný čas jako prostor k přemýšlení a úvahám, nezahrnoval do něho hru ani odpočinek, které vnímá jako aktivity spjaté s prací (Srov. Pácl in Spousta et. al., 1997). Na Aristotela navázal ve svých úvahách o volném čase např. Lucius Annaeus Seneca (4. př. n. l. – 65 n. l.), který sepsal pojednání, jež nese název „O volném čase“ a zde uvádí toto: „*Nic jiného, milý Lucillie, nám nenáleží, jenom čas je náš. Tento*

*jediný majetek, prchlivý a lehce uklouzavající, dala nám příroda, i když někdo nás od něho odhání... Já mám volno, Lucillie, zcela volno a ať jsem kdekoli, jsem svým pánem. Nezbytným záležitostí se totiž nevydávám naplno, nýbrž jenom se propůjčuji, a nehledám příležitosti k e ztracení času. Ať se ocitnu kdekoli, oddávám se svému přemýšlení a obírám se v duchu něčím prospěšným.*⁷ Mimo tříbení myslí a filozofickým úvahám, přikládala řecko římská společnost starověku význam také péči o tělo, což se projevovalo hlavně v divadelních či sportovních hrách. Z nichž nejznámější, hry olympijské, jsou v modifikované podobě uskutečňovány dodnes. S volným časem starověké společnosti byly také bezprostředně spojeny náboženské svátky a obřady (více in Janiš ml., 2009; Němec, 2002).

Ve středověku, stejně jako v období starověku byl volný čas především výsadou vyšší společnosti. Všechno konání lidí, tedy i aktivity v jejich volném čase, bylo silně ovlivněno křesťanstvím. Volný čas se v daném období stal především dobou pro rozjímání, modlení a přípravu na křesťanské svátky. O sportovních činnostech z období středověku toho není moc známo, ale na stranu druhou víme, že dochází k rozvoji např. tzv. rytířských turnajů, které byly napínavou a žádanou podívanou. Tyto turnaje vznikly především díky křížáckým válkám a šíření křesťanské víry, ale i jako přirozený projev soutěživosti rytířů. Přestože z výše zmíněného je patrné, že volný čas v křesťanském pojetí byl především záležitostí duchovní, již tehdy se objevili lidé, kteří se takovému pojetí volného času svými myšlenkami a činy zcela vymykali. Mezi takové se dle Janíše ml. (2009) řadí i osobnost italského pedagoga Vittorina Ramboldini da Feltre (1378 – 1446). Tento italský pedagog vybudoval tzv. „Dům radosti“ kde byly opět podporovány nejen činnosti duchovní, ale i tělesné. Žáci této školy byli podněcováni, aby si sami organizovali různé hry, což přispělo k rozvoji výchovy mimo vyučování a pozitivně ovlivňovalo volný čas daných žáků.

Období novověku, v etapách renesance a baroka, bylo pro rozvoj pedagogiky volného času velice významným, neboť došlo k velkému rozvoji teoretických poznatků o volném čase a možnostech jeho trávení, k čemuž přispěly proměny spjaté s životním stylem lidí i mnoho pedagogů té doby, z jejichž myšlenek vycházíme dodnes. K těmto patřili např. John Locke (1632 – 1704), Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827), Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778) či Jan Ámos Komenský (1592 – 1671). Tento významný a celosvětově uznávaný pedagog byl příslušníkem Jednoty bratrské, která vznikla v Čechách po husitských válkách. Pro dokreslení nadčasovosti pojetí výchovy a vzdělávání Jana Ámose Komenského, si dovoluji uvést jeho

⁷ Pácl in Spousta et al., 1997, str. 56.

slova, z nichž čerpáme dodnes: „*Chtěl bych takovou školu, která by byla zcela doopravdy dílnou lidskosti, cvičíc mládež nejen k vidění, ale ještě mnohem víc k počestným mravům, hlavně však k svaté bohopoctě a ke všemu, co vytváří podstatu lidství, tak aby každý, kdo je tu vzdělán, nestal se jen zlomkem člověka, nýbrž člověkem schopným celý život moudře začínati a celý život vésti zdárně ke konci, tj., aby byl vyučen všechno správně chápati, všechno správně konati, o všem správně mluvit. A přál bych si, abychom měli neklamnou, krátkou a účinnou cestu, jak k tomu všemu mládež přivést, aby se tak tato předehra života prováděla takřka hrou a aby škola byla opravdu hřištěm vzdělanosti, a ne těžkou duševní robotárnou, z níž by raději utíkali, než by na ní setrvali.*“ (Jan Ámos Komenský in Němec 2002, s. 49).

Významný vliv na výchovu a vzdělávání i ve volném čase měli také přívrženci řádu Tovaryšstva Ježíšova, známějšího spíše pod názvem Jezuité. Zástupci tohoto řádu bojovali za obrodu církve a jejich snahy vedli hlavně k vzdělávání a výchově mládeže. Jezuité založili síť škol, které byly spojeny s internátním životem jejich žáků, což znamenalo starost o zajištění celodenního (celotýdenního i celosemestrálního) režimu studentů. Např. Přadka (2002) uvádí, že vedle výuky základních předmětů a účastí na bohoslužbách a kázáních, byli žáci v jezuitských školách podporováni k družnosti, společně se účastnili oslav, hráli divadlo a provozovali hudbu. Naproti tomu Janiš ml., (2009) zdůrazňuje, že u žáků jezuitských škol zvláště u volnočasových aktivit sportovního rázu, byla podporována nezdravá soutěživost s orientací na výkon jedince. Z mého pohledu je nepochybné, že v životě jsou důležité obě vlastnosti, tedy umět se družit, i umět zabojet sám za sebe.

V důsledku průmyslové revoluce v průběhu 19. století dochází k velkým společensko kulturním změnám, které znamenají pro společnost nové výzvy, ale také překážky. U dělníků, kteří měli najednou díky novým strojům méně práce a více volného času se začali objevovat patologie v trávení volného času jako alkoholismus, vandalství aj. Lidé se za prací začali stěhovat do měst, kde pobývali v nuzných podmínkách, a bylo potřeba zajistit, aby dospělí i děti měli možnost trávit volný čas tak, aby si dospělí kompenzovali svůj těžký dělnický život a děti mohl i mimo výuku být „pod dohledem“. Mezi významné osobnosti, které si tohoto faktu začali všimnout, patří např. Robert Owen (1771 – 1858). Ten se jako ředitel továrny začal starat o volný čas svých zaměstnanců, ale i jejich dětí (více in Janiš ml., 2009, str. 9). Významnou osobností pedagogiky volného času 19. století byl i kněz a zakladatel oratoře pro chlapce a mladé muže Giovanni Bosco (1815 – 1888). Daní chlapci a mladí muži přicházeli ze zbídačelého venkova v 19. století do Turina a hledali práci. Když ji nenašli, stali se snadno oběťmi negativních sociálně patologických jevů – hazard, kriminalita, prostituce, které

provázely rychlý průmyslový rozvoj města. Giovanni Bosco, veden myšlenkou prevence, vytvářel pro ně výchovné prostředí, jako společenství chlapců a vychovatelů. Nazýval je oratoři. Pro chlapce mělo být rodinou, školou, farností a místem kde tráví svůj volný čas. Po několika letech působení z tohoto společenství vybral zodpovědné chlapce, kteří mu pomáhali s výchovou, aby z nich vychoval své následovníky. Tak založil řád **salesiánů**. Ti se dodnes věnují výchově mládeže převážně ze slabších sociálních vrstev, která je dnes ohrožena sociálně patologickými vlivy. Koncepce volnočasového vzdělávání Giovanniho Bosca, byla dle Přadky (2002), tedy založena především na analogii s výchovou v rodině, preventivností před restrikcí, principu radosti, vzájemné pomoci a konečně i na tom, že je to pedagogika citu a praxe. Dále to byl např. zakladatel skautingu Ernst Thompson Seton (1860 – 1946) či představitelé české pedagogiky volného času jako František Čáda (1865 – 1918), zakladatel Junáka A. B. Svojsík (1876 – 1938) či Miroslav Tyrš (1832 – 1884). Dle Pávkové a kol. (2002) v návaznosti na to můžeme uvést, že volnočasové aktivity a zařízení byly nejprve určeny hlavně pro dospělé, s tím že z počátku pomalu, ale později s rostoucím důrazem došlo i na rozvoj volnočasových aktivit a organizací pro děti a mládež. Tak můžeme pozorovat v 19. století zrod klubů a organizací jako Sokol, YMCA a YWCA, Skaut aj., které svým působením ovlivňovali a dodnes ovlivňují trávení volného času u dospělých i dětí a mládeže.

Vývoj pedagogiky volného času ve století 20. a dále byl a je ovlivněn dvěma světovými válkami, ekonomickými krizemi, novými technickými možnostmi, ale např. i politickým působením představitelů jednotlivých zemí. Proto můžeme pozorovat rozdíly v pedagogice volného času i způsobu jeho trávení v zemích západní a severní Evropy i Ameriky a zemích, které spadaly do tzv. východního bloku, kam patřila po druhé světové válce i naše republika. Zatímco v zemích západní Evropy dochází k analýzám získaných zkušeností, rozvoji mnoha sdružení, jež byla podporována státem i dobrovolnými činnostmi jednotlivců či skupin, stává se v tehdejší Československu volný čas prostředkem pro šíření a upevnování politické ideologie komunismu, přičemž veškeré volnočasové aktivity a zařízení byly ovládány státní mocí. Po roce 1989 dochází u nás k mnoha transformacím, které se nevyhnuly ani pedagogice volného času. Mnoho organizací jako YMCA, Junák atp., jejichž činnost byla komunistickým režimem přerušena, začalo svojí činnost obnovovat. Vznikají nová zařízení a organizace i nevládního charakteru, aktivity a cíle pedagogiky volného času jsou oproštěny od politické ideologie a jednotlivá zařízení pro volný čas se začínají vyrovnávat s novými výzvami, jako je nutnost rozšíření nabídky služeb a činností, i novou strategií jak zaujmout děti „pohlčené“ technickými výtvarnými výtvarky doby atp. Dle Opaschowského

(in Spousta et al., 1997, s. 16) „ještě nikdy nevyrostala generace s tolik penězi, vzděláním a blahobytem“. Dále uvádí, že pokud má člověk v práci malou možnost uplatňovat své tvůrčí schopnosti, tím více roste chuť po mimopracovním vzdělávání a osobním rozvoji, což mimo jiné i k tomu, že se každý 5. občan ve svém volném čase angažuje v nějaké dobrovolné oblasti.

3.2 Historie dobrovolnictví

Pomoc a solidárnost s druhými je nedílnou součástí života člověka odpradávná, a proto není divu, že má v euro americké kultuře dobrovolnictví své hluboké kořeny.

Z historického pohledu můžeme první obdobu organizovaného dobrovolnictví spatřovat takřka ve všech náboženstvích a církevních spolicích již v raném středověku, i když by se dalo říci, že to bylo spíše „povolání“ kněžích a řeholníků, kteří se pouze řídili posláním jednotlivých církevních institucí. Církevní řády a bratrstva se mimo péče o duchovní život staraly také o charitativní činnost, která byla směřována převážně k chudým a nemocným lidem, kteří jim za poskytované služby nemohli zaplatit. Začali vznikat špitály, útulky i chudobince, kde se dostávalo potřebným pomoci.

V průběhu husitských válek došlo u nás k oslabení monopolního postavení církve a dá se říci, že tak došlo k postupnému zesvětštění dobročinných aktivit.

Během novověku se o dobročinné a potažmo tedy i dobrovolné aktivity starali jak církevní, tak světské představitelé.

Počátky dobrovolnictví, jak ho chápeme dnes, můžeme sledovat až v období 19. století, které se v naší zemi kryje s obdobím Národního obrození a které v mezinárodním kontextu s sebou přineslo modernizaci, liberalizaci a industrializaci veřejného života. Zhruba od roku 1830 vznikaly různé spolky, nadace a společnosti, které podporovaly rozvoj národní kultury, umění, vědy a vzdělávání. Činnosti založené na dobrovolných aktivitách členů jednotlivých organizací doplňovaly také tělocvičné a okrašlovací spolky, pěvecké sbory, spolky hasičů aj. Kromě českých organizací vznikaly na našem území i obdobné organizace německé, a protože byl v té době národnostní akcent velmi silný, řada dobrovolných organizací vznikla za účelem povznesení národního vědomí. Být součástí některé z těchto aktivit, vzdělávacího, muzejního, kulturního či turistického spolku bylo pokládáno za čest i vlasteneckou povinnost. Jak uvádí P. Frič (2001), v sedmdesátých letech 19. století už

existovalo více než 3 000 různých spolků, v devadesátých letech přes 10 000 a jejich počet později ještě rostl.

Rok 1918 a s ním spojené založení Československé republiky nazývají Frič a Goulli (2001, s. 18) „*zlatým věkem neziskového sektoru*“. Forma organizací a spolků byla různorodá, jednalo se o soukromé, obecní, náboženské a národnostní organizace. Většina z nich byla strukturována do sítě, která zahrnovala místní organizace, okresní a krajské pobočky a zemská nebo národní ústředí. Některé spolky měly široké pravomoci a je možno je charakterizovat jako polooficiální (Masarykova liga proti TBC, Československý červený kříž aj.). Idea protirakouské rezistence předchozího období byla nahrazena ideou nadšení pro budování samostatného Československa. Mnoho, zejména mládežnických organizací, jako například YMCA, se těšilo přímé podpoře prezidenta Masaryka a později i jeho dcery Alice Masarykové. Ti v nich viděli nástroj praktické realizace svých idejí filozofických a úsilí o vytvoření nové sebevědomé generace První republiky. Tento vývoj byl však přerušen německou okupací a ani po druhé světové válce nedošlo u nás k jeho obnovení. Od té doby můžeme sledovat velké rozdíly ve vývoji dobrovolnictví mezi státy demokratickými a státy, v nichž vládl totalitní režim, tedy i v naší zemi.

Zatímco např. v Americe dochází k velkému rozvoji dobrovolnických aktivit a nestátních organizací, v zemích, kde je nastolen totalitní režim jsou tyto aktivity cíleně omezovány, činnost nezávislých organizací cílevědomě a systematicky redukována nebo zcela podřízena státní moci a jeho ideologii. Všechny organizace musely být sdruženy v tzv. Národní frontě. Veškerý majetek nadací a spolků byl státem zabaven. Protože komunistický režim začal systematicky bojovat proti církvi, došlo i ke zrušení všech církevních charitativních a sociálních organizací. Dobročinnost byla využita pro cíle nově budované socialistické společnosti a tím dostalo i dobrovolnictví zcela jiný význam. Emocionálně motivované dobrovolnictví bylo postupně nahrazeno altruismem z donucení pro vlast a kariérní postup. Kdo chtěl studovat nebo budovat kariéru, musel se „společensky angažovat“. To přispělo k znehodnocení spontánní občanské aktivity, včetně lokální svépomoci, jejíž známou náhražkou se stala „Akce Z“. Ta byla iniciována vládním nařízením z roku 1959, typickou činností byl úklid sídlišť a tzv. jarní úklid („Z“ znamenalo zvelebování). I to přispělo k tomu, že dobrovolnictví získalo punc něčeho vnucovaného, čemu je potřeba se pokud možno vyhnout. Tato příchut' zůstává v povědomí řady českých občanů dodnes. Např. P. Frič a kol. (2001, s. 26) uvádí: „*Pojem dobročinnost byl v očích běžného občana diskreditován*

*hlavně díky jeho silné ideologizaci a vazbě takového konání na kariérní postup. Pro většinu občanů se dobrovolná práce stala synonymem vnucované, neautentické aktivity, které se pokoušeli vyhnout, jak se jen dalo.*⁸ Určitou výjimku tvořili převážně ekologicky zaměřené organizace jako Brontosaurus, Děti Země či Svaz ochránců přírody, jejichž aktivity nebyly režimem více ovlivněny a fungovaly bez problémů jak do roku 1989 tak i po něm.

Po roce 1989 dochází k obnově demokratických struktur a tím se počíná i nová éra dobrovolnictví v ČR. Organizace a spolky, které fungovaly před druhou světovou válkou jako Junák, Sokol aj. navázaly na svou činnost. Vedle toho začíná prudký rozvoj nezávislých sdružení v oblasti ekologie, lidských práv, humanitární činnosti, sportu, sociální oblasti atd., které do svých činností stále častěji zapojují dobrovolníky, přičemž dle Tošnera a Sozanské (2002) jde o tzv. komunitní model dobrovolnictví. Ten je vývojově starší než tzv. manažerský model, který je realizován spíše v anglicky mluvících zemích, kde se dobrovolnictví díky kontinuálnímu vývoji stalo záležitostí takřka profesionální. Je však třeba zmínit, že i komunitní model, který je založen spíše na dobrých vztazích určité komunity, na společných cílech a na přátelském prostředí ve skupině dobrovolníků, se i u nás postupem času přesouvá spíše do modelu manažerského a to díky vzniku profesionálně vedených dobrovolnických center, o nichž bude ještě zmínka. V 90. letech dochází k významným změnám v legislativě. V roce 1990 byl Federálním shromážděním přijat zákon č. 83/1990 Sb. o sdružování občanů. Později byly přijaty i další potřebné zákony, jako z.č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, z. č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, z. č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech a novela občanského zákoníku hovořící o zájmových sdruženích.

Na začátku 21. století iniciovala Organizace spojených národů (OSN), významnou podporu dobrovolnictví na mezinárodní úrovni, a to díky rezoluci Valného shromáždění OSN č. 52/17 ze dne 18. ledna 1998, jejímž spoluautorem je i Česká republika. Tou byl vyhlášen rok 2001 Mezinárodním rokem dobrovolníků. Z této rezoluce vyplývá kromě jiného ocenění významu dobrovolnictví pro rozvoj společnosti a výzva pro členské státy OSN ke zlepšení právních a organizačních podmínek pro výkon dobrovolnické služby. Dobrovolnictví je v rezoluci chápáno jako „*integrální součást jakékoli strategie zaměřené na omezení chudoby, udržitelný rozvoj a sociální integraci, a zvláště na překonání sociální izolace a diskriminace*“

⁸ FRIČ, P., GOULLI, R. a kol. *Neziskový sektor v ČR : výsledky mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University*. 2001. s. 26.

(č. 52/17 z 20. listopadu 1997). Zpráva o podpoře dobrovolné činnosti obsahuje také výčet různých přínosů dobrovolné služby včetně závěrů průzkumu, podle něhož se dobrovolnická činnost vyrovná devíti milionům placených pracovních míst na plný úvazek a dosahuje hodnoty 225 miliard USD. V návaznosti na Mezinárodní rok dobrovolníků u nás v roce 2003 vstupuje v platnost Zákon o dobrovolnické službě č. 198/2002 Sb. Za 10 let po té, co proběhl Mezinárodní rok dobrovolníků je Radou ministrů Evropské unie vyhlášen Evropský rok dobrovolných činností na podporu aktivního občanství, zkráceně Evropský rok dobrovolnictví (dále jen "ERD"). Hlavním posláním „ERD“ je podpora občanského sektoru, zejména dobrovolných činností napříč oblastmi, a to na celostátní, regionální i místní úrovni. Mezi hlavní cíle „ERD“ patří:

- 1) usilování o vytvoření prostředí příznivého pro dobrovolnictví a tam, kde je třeba, řešit stávající překážky bránící dobrovolným činnostem;
- 2) umožnění organizátorům dobrovolných činností, aby zlepšili kvalitu svých činností, tedy i dobrovolnických;
- 3) oceňování a uznávání dobrovolné činnosti ze strany tvůrců politik, organizací občanské společnosti, veřejných institucí a odvětví formálního a neformálního vzdělávání i zaměstnavatelů;
- 4) zlepšení povědomí o hodnotě a významu dobrovolnictví.⁹

V ČR došlo v rámci „ERD“ k utvoření celkem 11 tématických skupin, jejichž zástupci pracují ve svých organizacích a zařízeních s dobrovolníky. Ti se pak na pravidelných setkáních snaží utvořit ucelenou metodiku práce s dobrovolníky i co nejlépe propojit činnost dobrovolníků se změnou legislativy občanského zákoníku i novely Zákonu o dobrovolnické službě č. 198/2002 Sb. Dále se starají o to, aby bylo dobrovolnictví prezentováno veřejnosti a dostalo se tak do povědomí lidem, kteří o dobrovolnictví mají např. díky minulému režimu „pokroucené“ představy či o dobrovolnictví moc neví. A v některých skupinách se zabývají i výzkumnou činností v oblasti dobrovolnictví, což se děje např. i ve skupině Dobrovolnictví

⁹V textu bylo čerpano z těchto zdrojů: Frič, P. a kol.: Dárcovství a dobrovolnictví v České republice, NROS, AGNES 2001; Tošner, J., Sozanská, O.: Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích, Portál 2002; Šebková, I.: Evropská dobrovolná služba očima dobrovolníků, FF MU 2010; Krátká, K., Pernicová, H. a kol.: Historie a současnost dobrovolnictví v České republice, webových stránek Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Dobrovolník.cz

v sociálních službách, jejíž člen jsem i já. Jednotliví zástupci se scházejí u „kulatých stolů“ v těchto tematických skupinách:

- Dobrovolnictví ve zdravotnictví
- Dobrovolnictví v sociálních službách
- Dobrovolnictví v kultuře a multikultuře
- Dobrovolnictví ve sportu
- Dobrovolnictví v práci s dětmi a mládeží
- Dobrovolnictví v ochraně životního prostředí
- Mezinárodní dobrovolnictví a rozvojová spolupráce
- Dobrovolnictví v mimořádných a krizových situacích
- Firemní dobrovolnictví
- Komunitní dobrovolnictví
- Dobrovolnictví v církevních a náboženských organizacích.

Obrázek 1. – Logo Evropského roku dobrovolnictví 2011

Zdroj: www.msmt.cz

Trend dobrovolnictví vykazuje postupný nárůst. Do dobrovolnických činností se zapojuje čím dál větší počet lidí, přičemž je nutné si uvědomit, že zároveň roste také okruh lidí a oblastí, které tuto formu pomoci potřebují a potřebovat budou, protože jak řekla Olga Havlová „*stát nemůže nikoho vzít za ruku ani se upřímně podívat do očí*“. Dle Opaschowského (in Spousta et al., 1997, s. 16) „*ještě nikdy nevyrostala generace s tolik penězi, vzděláním a blahobytem*“. Autor dále uvádí, že pokud má člověk v práci malou možnost uplatňovat své tvůrčí schopnosti, tím více roste chuť po mimopracovním vzdělávání a osobním rozvoji, což mimo jiného vede i k tomu, že se každý 5. občan ve svém volném čase angažuje v nějaké dobrovolné oblasti.

3.3 Paralela historie pedagogiky volného času a dobrovolnictví v České republice

Z výše uvedených faktů je zřejmé, že vývoj pedagogiky volného času a dobrovolnictví probíhal v určité paralele. Můžeme sledovat, že milníky v pedagogice volného času se více méně kryjí s milníky v dobrovolnictví, přičemž vnímám jako nejvýznamnější období rozvoje především století 19. V dané době došlo, jak již bylo zmíněno, ke změnám životního stylu lidí, a to díky vědecko - technickému pokroku, industrializaci a změnám v pohledu na výchovu i volný čas lidí. Většina spolků a organizací bylo vedeno nadšenci, lidmi, kteří se mimo své zaměstnání snažili přispět společnosti různými kulturními, naučnými nebo i tělovýchovnými činnostmi. Z mého pohledu se tedy jednalo o dobrovolníky, protože za svou snahu a aktivitu nedostávali peníze a odměnou jim většinou byla „pouze spokojenost“ členů daných spolků a organizací. Tito lidé a organizace se snažili působit na společnost a prostředí, v němž se prolínal svět všech generací.

Jako další zásadní společný milník pro pedagogiku volného času i dobrovolnictví v České republice vnímám vývoj po druhé světové válce, kdy byla pedagogika volného času plně v moci totalitního režimu a dobrovolnictví bylo degradováno výše zmíněným způsobem k potřebám propagace ideologického smýšlení komunistického režimu.

Rehabilitace obou jevů nastala až po roce 1989, kdy se v České republice navazovalo, zvláště v oblasti dobrovolnictví, na vývoj před druhou světovou válkou.

4. Dobrovolnictví jako společenský jev

Pakliže se v dané práci zabývám dobrovolnictvím jako nástrojem pedagogiky volného času, je dle mého názoru nutné zmínit i to, jak je dobrovolnictví vnímáno v souvislostech společnosti a společenských jevů. Dobrovolníci se mohou realizovat v různých oblastech (ekologie a ochrana životního prostředí, humanitní činnost a ochrana lidských práv, kultura a ochrana památek aj.), což vede k tomu, že jejich činnost může ovlivnit mnoho lidí i společenských procesů. V následujících podkapitolách se proto budu snažit vystihnout postoje české veřejnosti k dobrovolnictví, mýty, které o dobrovolnictví panují a které ovlivňují smýšlení o dobrovolnictví i přehled statistických údajů z významných studií o dobrovolnictví, které se odehrály v posledních deseti letech vývoje evropské i americké společnosti.

4.1 Postoje české veřejnosti k dobrovolnictví

Již bylo výše zmíněno, že dobrovolnictví je jev, který provází společnost už po tisíciletí. Jak uvádí Frič a Pospíšilová (2010, s. 7) „*jeho význam v různých dobách kolísal, někdy bylo téměř neviditelné a zcela na okraji zájmu mocných, jindy byl zase dobrovolnický entuziasmus okázale oceňován a měl klíčový význam pro fungování či vzestup celé společnosti.*“¹⁰ Jak je na tom česká společnost s vnímáním dobrovolnictví v současnosti a jaký má pro společnost význam, zjišťoval zmíněný Pavol Frič ve dvou významných studiích, z nichž první uveřejnil v rámci publikace *Dárcovství a dobrovolnictví v České republice*, která vznikla na začátku třetího tisíciletí a druhá je součástí publikace *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v České společnosti na začátku 21. století*, která vyšla v roce 2010.

Podle výsledků výzkumu Pavola Friče a kol. (2001, s. 68-70), se 70% dotázaných domnívá, že by dobrovolníků nebylo zapotřebí, kdyby si stát plnil své povinnosti. Z dané hodnoty je patrné, že se mnozí lidé opírají z mého pohledu o utopistickou ideu, kdy by byl stát a jeho představitelé schopni zajistit veškerou pomoc a péči všem potřebným. Tomu však dle výše zmíněných faktů nikdy nebylo a domnívám se, že ani nikdy nebude. Bylo by totiž potřeba, aby bylo výrazně navýšeno personální obsazení organizací, spolku i společností starajících se o potřebné, s čímž by neskutečně vzrostly ekonomické náklady států, které by za pár dní takového fungování byly v bankrotu (více o ekonomickém významu dobrovolnictví níže). Tři čtvrtiny (76%) dotázaných se shodly v názoru, že dobrovolníci mnoho nezmůžou a

¹⁰ FRIČ, P., POSPÍŠILOVÁ, T. a kol. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. 2010, s. 7.

problémy měst a obcí by měly řešit úřady. Většina respondentů (52%) vidí budoucnost dobrovolnictví v černých barvách a nerozumí jeho roli v moderní společnosti. Třetina respondentů se přiklonila k názoru, že lidé, kteří dobrovolně něco dělají pro druhé, jsou ostatním k smíchu.

S pozitivnějším postojem obyvatel ČR k dobrovolnictví se podle Pavola Friče a kol. (2001, s. 69-70) můžeme setkat tam, kde souvisí s politickou sférou života společnosti. Autor uvádí, že se 70% společnosti domnívá, že dobrovolnictví umožňuje lidem působit v demokratické společnosti a že nabízí něco jiného, než mohou zajistit placení profesionálové (63%). Dalším pozitivním zjištěním je, že z morálního hlediska představuje dobrovolnictví v očích většiny respondentů přece jen jistý druh ctnosti.

I přes vcelku negativní postoje české veřejnosti k dobrovolnictví je zřejmé, že s nástupem občanské společnosti si i zde dobrovolnictví našlo své místo a lidí, kteří chtějí věnovat svůj čas, schopnosti a péči druhým stále přibývá. To vedlo, hlavně po roce 2000, k nárůstu organizací, jež se zabývají vedením dobrovolníků na profesionální úrovni. Jedná se především o síť dobrovolnických center, které mají záštitu především v Národním dobrovolnickém centru Hestia, o. s.

Z novější studie Friče a Pospíšilové z roku 2010 je patrné, že přibývá tzv. „znalostních“ dobrovolníků, kteří jsou kvalifikovanější a kladnou větší důraz na naplnění svých očekávání, dobrovolníků participujících na své činnosti a chodu organizace, pro níž činnost vykonávají i např. to, že se „zvětšuje role dobrovolnictví jako továrny na komunitní sociální kapitál“, tzn., že by lidé bez dobrovolnictví často neměli potřebu ani příležitost poznat druhé.

Tabulka č. 1 – Počty dobrovolníků v ČR v letech 2003 až 2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Počet dobrovolníků	686 339	494 272	838 947	890 571	1 215 363

Zdroj: ČSÚ 2009 in Frič (2010)

4.2 Mýty o dobrovolnictví

I když dochází v současné době k rehabilitaci dobrovolnictví jako jedné z občanských činností, zároveň platí, že kolem dobrovolnictví je dodnes opředeno mnoho mýtu a nepravd, díky kterým je dodnes některými lidmi dobrovolnictví vnímáno jako přežitek z dob minulých či činnost, kterou dělají jen „zvláštní“ lidé. Tyto mýty o dobrovolnictví samozřejmě ovlivňují i působení dobrovolníků v rámci aktivit pedagogiky volného času, a proto je mou snahou zde hlavní mýty zmínit a vysvětlit, proč tomu nejen z mého pohledu tak není.

Mezi hlavní mýty patří zvláště toto:

- a) **Dobrovolníci jsou levná pracovní síla** – tento mýtus, nebo chceme-li alibismus, převládá tam, kde se snaží dobrovolníky využívat pro jiné činnosti, než které by dobrovolníci měli dělat. Dobrovolníci nejsou v žádném případě lidé, kteří by v organizaci měli vykonávat činnosti, za něž by za jiných okolností byl někdo placen. Každý dobrovolník má mít jasně stanovenou činnost, což by mělo být i součástí smlouvy mezi ním a organizací, v níž se dobrovolník realizuje a toto by nemělo být porušováno. Faktem zůstává, že ekonomický význam dobrovolnictví je hojně opomíjen. Protože nedochází k transferu finančních prostředků, není dobrovolnická činnost často zachycena v účetnictví organizace. Znat ocenění dobrovolnické činnosti je však jen ku prospěchu, protože kalkulace ekonomické hodnoty dobrovolnické činnosti umožňuje následně např. přesvědčit tvůrce veřejných politik o ekonomickém přínosu dobrovolnictví či dokázat účelnost dobrovolnické služby. Oceňování dobrovolnické služby se tak stává jedním z ukazatelů, který je často diskutován a začíná být uznávanou hodnotou v mnohých oborech, ač se neopírá o reálně probíhající peněžní transfery. Český statistický úřad zveřejnil k 1. 7. 2008 verzi satelitního účtu neziskových organizací, která obsahuje i tzv. imputovanou hodnotu dobrovolnické činnosti.

Pro dokreslení představy o vyčíslené hodnotě dobrovolnické činnosti zde ještě uvedu výsledky studie Marie Govaart a kol. (2001, s. 235), kteří v publikaci Celosvětové dobrovolnictví, shrnují poznatky národní studie z roku 1999 - Dárcovství a dobrovolnictví ve Spojených státech, která poukazuje i na ekonomický přínos dobrovolnictví. Zde uvádí, že 56 % dospělých věnuje 19,9 miliard hodin, což se dá vyčísřit 9 miliony plných pracovních úvazků, jejichž cena by byla 225 miliard amerických dolarů.

b) Dobrovolnictví je obět' – není. Každý člověk, který se rozhodne dělat dobrovolníka, by to v současnosti měl dělat pouze ze svého svobodného rozhodnutí a přesvědčení. I já mohu osobně ze svého každodenního styku s dobrovolníky potvrdit, že dobrovolníci mají ze své aktivity radost. Vždy, když mají příležitost, vyjadřují to, že jim jejich dobrovolnická činnost mnoho přináší a že oni by naopak měli být vděční klientům, za nimiž dochází, ať jsou to děti v dětském domově či senioři, za životní vzpruhu, kterou jim poskytují. Dobrovolnictví spojuje lidi, kteří by se za jiných okolností třeba vůbec nepotkali a přináší mnoho nových zážitků nejen dobrovolníkům, ale i jejich klientům. Mezi další přínosy výkonu dobrovolnické služby patří z mého pohledu dále např. i získání nových zkušeností, rozvoj vlastních dovedností, nový pohled na svět, získání smyslu svého života a naplnění volného času. Existují také skupiny lidí, kterým dobrovolnictví pomáhá měnit i vlastní postavení ve společnosti, kdy se např. nezaměstnaní, sociálně slabší občané i zdravotně postižení opět zapojují do společenského života, přičemž pro všechny dobrovolníky je pak určitě „hnacím motorem“ pocit užitečnosti. Ten, kdo dělá dobrovolnickou činnost z důvodu sebeobětování ať už pro cokoli (pocit viny, podřízenosti aj.), v této činnosti zpravidla nevydrží dlouho, neboť jeho nevhodnou motivaci buď odhalí již koordinátor dobrovolnického programu při základním školení, či psycholog při psychodiagnostice nebo supervizi¹²;

c) Dobrovolnictví je zcela zadarmo – zcela bez finančních nákladů by měla být samotná dobrovolnická činnost, což ovšem neznamená, že náklady na realizaci dobrovolnické služby nejsou žádné. Tedy pokud se jedná o veřejně prospěšné dobrovolnictví, uskutečňované formálně, většinou pod nějakou zastřešující organizací.

¹² Dle Českého institutu pro supervizi lze chápat daný pojem jako bezpečnou a obohacující zkušenost pod vedením supervizora, kdy mají supervidovaní možnost reflektovat své vlastní problémy a potřeby, které se týkají jejich práce či činnosti. Supervize může být zaměřena na prohloubení prožívání, lepší porozumění dané situaci, uvolnění tvořivého myšlení, nacházení nových řešení i na prevenci syndromu vyhoření. (Čerpáno z: <http://www.supervize.eu/o-supervizi/co-je-supervize/>).

Jako člověk, který se již pátým rokem zabývá prací s dobrovolníky, a jejich profesionálním vedením dobře vím, že náklady na realizaci dobrovolnických programů jsou značné a stručně se pokusím vyčíslit základní náklady, které většina státních i nestátních organizací pokrývá z dotací od donátorů státních, soukromých i nadačních:

- pojištění proti úrazu a škodě pro každého dobrovolníka – pojištění lze platit paušálně bez ohledu na počet dobrovolníků (částka se pohybuje okolo 20 000Kč za rok), nebo je pojištění vázáno na jednotlivce, což může v akreditovaném programu představovat až 336 Kč za rok;
- zajištění supervizora pro dobrovolníky – chceme-li, aby se dobrovolníci během své činnosti mohli vypovídat ze svých problémů, reflektovat svoji činnost před nezaujatým člověkem nebo i předejít syndromu vyhoření, je nezbytné, aby měli možnost absolvovat supervizi. Tu by vždy měl vést jen člověk s dostatečnou profesní kvalifikací (psycholog či absolvent kurzu pro supervizory), který si svoji práci v dnešní době cenní většinou na 1000 Kč za hodinu i více. V naší organizaci máme obvykle dvě supervize za rok po čtyřech hodinách a to pro dobrovolníky z jednoho dobrovolnického programu, kterých realizujeme celkem 7. Za jednu supervizi o délce čtyř hodin zaplatíme v naší organizaci 3600Kč, a pakliže tedy spočítám celkové náklady za supervize, dojdeme k částce přesahující 50 000Kč;
- dále jsou ve většině organizací velké náklady na ostatní osobní náklady, přičemž v naší organizaci pracuji jenom já na plný úvazek a výše mého platu nedosahuje ani zdaleka průměrného platu v České republice. Za rok vynaložíme na platy včetně povinných pojištění a odvodů přes 500 000Kč;
- k větším položkám se řadí také nájem kanceláře, který přesahuje 70 000Kč i materiální zajištění na aktivity dobrovolníků s klienty jako např. čtvrtky, společenské hry, barvy na sklo, knihy, potřeby pro decoupage apod., na což vynaložíme cca 40 000Kč za rok

Takto bych mohla pokračovat dále, ale k dokreslení finanční náročnosti profesionálně vedeného dobrovolnictví to myslím postačí dostatečně.;

d) Dobrovolnictví je amatérismus – to není pravda. Samozřejmě, že existuje mnoho lidí, kteří svoji dobrovolnickou aktivitu provádějí neformálně, bez školení, smlouvy a

jiných potřebných náležitostí. Ale pakliže chceme, aby tato činnost byla co nejeфекtivnější, měla by probíhat dle mého názoru pod profesionálním vedením. V dnešní době dosáhlo dobrovolnictví takového rozmachu, který zapříčinil i vznik nového oboru jako management dobrovolnictví a semináře o dobrovolnictví a vedení dobrovolníků jsou dnes již běžnou součástí humanitně zaměřených studijních oborů na vysokých školách. Dobře připravený dobrovolnický program může zvýšit výkonnost i profesionalitu organizace a při tom nic neubírá na tvořivosti a spontaneitě dobrovolníků. Každému říkáme, že dobrovolník je proškolený laik, který se samozřejmě nemusí orientovat např. v sociálním právu, nebo lékařské vědě apod., ale měl by vědět, jakou roli v organizaci bude zastávat, jaká má práva a povinnosti, co může s klientem dělat či na koho se obrátit v případě problému apod. Proto nejenom v naší organizaci musí každý zájemce o dobrovolnictví projít sled následujících činností, aby se mohl stát právoplatným dobrovolníkem:

- **Motivační pohovor se zájemci o dobrovolnickou činnost** – probíhá po prvotním kontaktu zájemce o dobrovolnickou činnost s koordinátorkou programu, o něž má člověk zájem. Cílem této fáze je seznámení zájemce s posláním programu, základními pravidly, časovou náročností a zodpovědností, kterou na sebe bude v projektu brát, jakož i s případnými problémy a zisky, které mohou z účasti v programu vzniknout. Cílem pohovoru je také seznámení s motivací zájemce, s jeho životními hodnotami, postoji, koníčky apod.;
- **Psychologické posouzení vybraných uchazečů, včetně cílené psychologické diagnostiky** - cílem této fáze je komplexní psychologické posouzení zájemců o dobrovolnou činnost v dobrovolnickém programu, posouzení jejich osobnostních rysů a psychosociální zralosti, čímž se minimalizuje možnost, aby dobrovolník měl na klienta negativní, případně až patologický vliv;
- **Odborná příprava probíhající formou základního výcviku dobrovolníků programu.** Výcvik je veden koordinátorkami dobrovolnických programů a jeho obsah se zaměřuje na vymezení pojmů jako dobrovolník, supervize atp., dále na vymezení role dobrovolníka i předestření základních problémů cílových skupin dobrovolnických programů. V rámci výcviku je také dostatečný prostor pro nácvik sociální komunikace v konkrétní situaci s

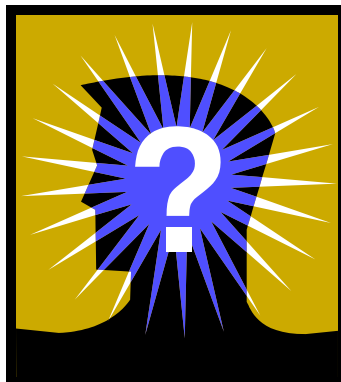
klientem, uvádějí se příklady z praxe a zájemci o dobrovolnictví se mohou při interaktivní diskuzi ptát na vše, co je zajímavá. Po základním výcviku mohou dobrovolníci absolvovat různé odborné přednášky např. o psychohygieně, sociální komunikaci, pedagogice volného času aj. tématech, které se dotýkají sociální oblasti a mohou být dobrovolníkům prospěšné nejen pro působení v daném programu.

S profesionálně vedeným dobrovolnictvím samozřejmě také souvisí vzdělávání samotných pracovníků v organizaci pracující s dobrovolníky. Zde se může jednat o sebevzdělávání formou studia na vyšší či vysoké škole, případně o každoroční absolvování seminářů a kurzů, které jsou zaměřeny na samotné vedení dobrovolníků a jejich management, na sociální komunikaci, time management, sociálně pedagogické aspekty volného času apod.

4.3 Homo voluntaris – člověk dobrovolný

Pakliže jsem výše uvedla různé definice dobrovolníka včetně vymezení daného pojmu v platném zákoně České republiky č. 198/2002 Sb., je myslím na místě se blíže zajímat i o to, kdo ve skutečnosti dobrovolnickou činnost dělá u nás i ve světě. To nám následně napoví i to, jak tráví svůj volný čas lidé různých generací, v jakém odvětví lidského života se realizují a o jaké činnosti mají v rámci volného času největší zájem.

Ve světě i u nás se již dělalo mnoho výzkumů, které se zabývaly tím, kdo vlastně vykonává dobrovolnickou činnost a nutno podotknout, že závěry studií se různí. Dle mého názoru je různorodost výsledků vázána i na to, co si lidé pod pojmem dobrovolník představí a jak je chápán jednotlivými státy i jejich legislativou.

Obrázek č. 2 – Kdo je dobrovolník?

4.3.1 Obraz dobrovolníka v České republice

V České republice byl jeden z výzkumů realizován např. organizací NROS (Nadace rozvoje občanské společnosti, jehož výsledek ukázal, že průměrný dobrovolník vypadá takto:

Obrázek 3. – Průměrný dobrovolník

Sice je to velice zkreslený průměr, ale dle výzkumu NROS mezi dobrovolníky skutečně převládají ženy s vyšším vzděláním a obecně se 79% vysokoškolsky vzdělaných lidí realizuje v dobrovolnické činnosti, zatímco jen 47% je to u lidí s nižším vzděláním, kde převažují studenti a důchodci. Dle daného výzkumu je většina dobrovolníků hodně aktivních a svůj volný čas tráví aktivně a smysluplně

Dle výzkumu Friče (2001, s. 105) jsou dobrovolníky především studenti středních a vysokých škol, na druhém místě se umístily ženy mezi 50 až 60 lety, přičemž se obě skupiny věnují dobrovolnictví převážně v sociální oblasti.

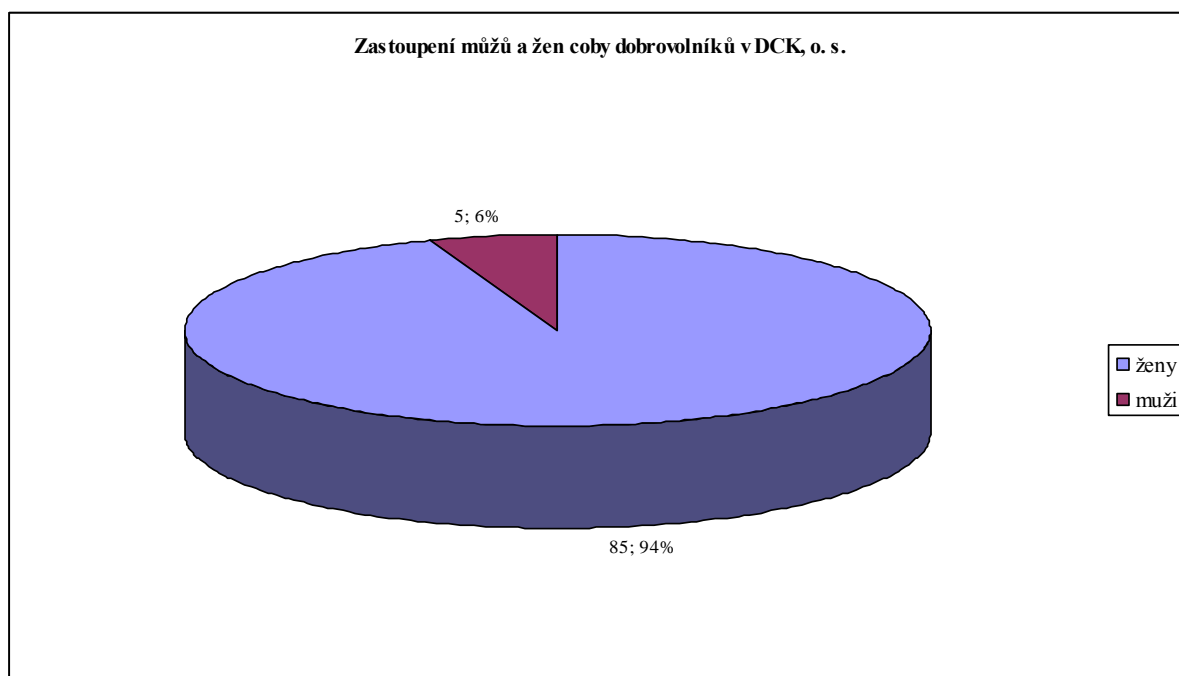
Dle údajů mezinárodní studie Dobrovolnictví a účast v jednání¹³ (2004, s. 64-65) se dobrovolnictví v České republice věnuje přibližně 5 000 lidí. Zároveň však autoři podotýkají, že mnoho lidí provádí dobrovolnické aktivity bez jakýchkoli záznamů, tedy neformálně, čímž se celkový počet dobrovolníků mohl výrazně snížit.

¹³Volunteering and Participation on the Agenda, kterou provedlo holandské národní dobrovolnické centrum CIVIQ k příležitosti třídní dobrovolnické konference Eurofestation 2004.

V roce 2007 mělo Ministerstvo vnitra ČR¹⁴ k dispozici počet 10 000 aktivních dobrovolníků, které deklarovaly akreditované organizace a kteří se podíleli na veřejně prospěšné činnosti. To samé ministerstvo také uvedlo, že se jedná nejčastěji o studenty mezi 16 až 30 lety, nezaměstnané osoby ve věku mezi 40 až 58 lety. Třetí největší skupinou dobrovolníků v České republice jsou senioři. Největší zájem mají čeští dobrovolníci o práci ve zdravotně sociální sféře, dále pak při práci s dětmi a mládeží a následuje sféra vzdělávání. Podle „oddobrovolničených hodin“ zauímají první místo dobrovolníci z řad nezaměstnaných, kteří věnují dobrovolnické činnosti 20 a více hodin týdně. Studenti a senioři se dobrovolnictví věnují od 3 do 6 hodin týdně.

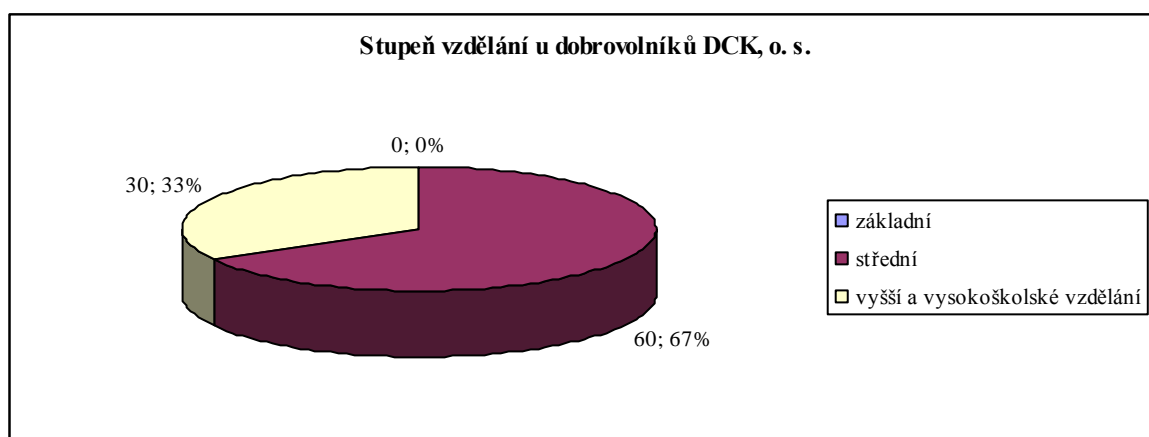
4.3.1.1 Obraz dobrovolníka v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

V Dobrovolnickém centru Kladno, o. s., kde se zabýváme profesionálním vedením dobrovolníků, je toho času do našich dobrovolnických programů zapojeno 90 dobrovolníků, přičemž z toho je jen 5 mužů. Podle databáze dobrovolníků je zřejmé, že jsou v naší organizaci „typickým dobrovolníkem“ ženy od 15 do 60 let se středoškolským vzděláním. Dobrovolníků v seniorském věku, bráno od 61 let výše je 6 a jsou to jen ženy.

Graf č. 1 – Zastoupení mužů a žen coby dobrovolníků DCK, o. s.

¹⁴Zdroj: Gjuričová, J., *Dobrovolnictví není amatérismus - vývoj legislativní úpravy dobrovolnictví v zahraničí a v ČR. 2007.*

Graf č. 2 – Stupeň vzdělání u dobrovolníků DCK, o. s.

Zdroj Grafů č. 1 a 2: Databáze dobrovolníků v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

4.3.2 Obraz dobrovolníka ve státech Evropské unie

Autoři studie Dobrovolnictví a účast v jednání (2004, s. 14-15) uvádějí, že kvůli jednotlivým jazykovým odlišnostem neexistuje shodná definice dobrovolnictví. V rámci států Evropské unie, ve kterých existuje formální definice dobrovolnictví, se jednotlivé definice shodují na tom, že dobrovolnická činnost je *nepovinná, neplacená aktivita a je vykonávána pro blaho druhých*. Ostatní charakteristiky se však již výrazně odlišují jako např.: Itálie klade důraz na prvek spontaneity; Anglie, Irsko nebo Rakousko pak dodávají, že dobrovolnictví nesmí být prováděno bezprostředně pro rodinu, přičemž naopak ve Slovinsku je hlavním specifickým dobrovolnické činnosti právě aktivita pro rodinu. Na základě různorodosti definice dobrovolnictví v zemích EU autoři nizozemské studie také uvádí, že je těžké porovnávat statistiky počtu lidí, kteří se dobrovolnictví věnují. Některé země (např. Kypr, Česká republika, Dánsko, Řecko, Maďarsko, Lucembursko, Portugalsko, Slovinsko) nemají se zjišťováním a monitoringem dobrovolnictví takové zkušenosti jako státy severozápadního regionu EU. Velice často se jedná o neúplné procentní vyjádření, které zahrnuje např. pouze mládež, věnující se dobrovolnictví. Naopak ucelené statistiky týkající se věku dobrovolníků podaly: Rakousko, Belgie, Dánsko, Maďarsko, Spojené Království, Francie, Irsko, Lucembursko a Nizozemí, a proto jim bude věnována následující část této kapitoly.

Belgie

Dobrovolnickým aktivitám se v Belgii věnuje zhruba 1/5 obyvatel, což je asi 1,5 milionu občanů. Nejpočetnější skupinou ve vlámské i francouzské komunitě jsou lidé mezi 35

až 44 lety, dále 45 až 54 a mladí lidé mezi 18 a 24 lety. Belgičtí dobrovolníci se zapojují do různých aktivit, ale zájem mají především o sociální sektor. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 48-50)

Dánsko

Dobrovolnictví se v Dánsku věnuje více jak třetina obyvatel. Nejvíce se dobrovolnictví věnují lidé ve věkovém rozmezí 30-49 let, druhou věkovou kategorií jsou dobrovolníci ve věku 50-65 let. Nejčastěji vyhledávanými aktivitami jsou sportovní, umělecké a kulturní akce, na druhém místě jsou ve středu zájmu dobrovolníků zdravotnické a sociální organizace. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 72-74)

Francie

Odhaduje se, že ve Francii se dobrovolnickým aktivitám věnuje 12 milionů lidí. Na rozdíl od jiných států EU se nejčastěji dobrovolníci věnují sportu, volnočasovým aktivitám a kultuře. Sociální aktivity jsou na čtvrté pozici a zdravotnické na 8. pozici v žebříčku nejčastěji prováděných dobrovolnických činností. Informace o věkové struktuře dobrovolníků pocházejí z let 1994-2002, kdy národní dobrovolnické centrum registrovalo především věkovou kategorii mezi 26 až 55 lety, druhou nejpočetnější skupinou byli lidé od 56 let výše a třetí skupinou byla mládež od 18 do 25 let. Dobrovolníky získávají organizace z řad přátel a rodinných příslušníků, kontaktů v zaměstnání a náboženských seskupení. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 93-95)

Irsko

V Irsku se dobrovolnictví věnuje každý třetí občan (33,3 procent) a podle statistik Volunteering England¹⁵ se jedná spíše o sestupnou tendenci. V roce 1992 se dobrovolnictví věnovalo 38,9 procent populace. Nejpočetnější skupina dobrovolníků se rekrutuje z řad občanů mezi 50 až 59 lety, dále pak 40 až 49 lety. Také v Irsku se lidé k dobrovolnictví dostávají především skrze své rodinné příslušníky a přátele, na druhém místě je však na rozdíl od zmiňovaných států EU prezentační materiál organizace a na třetím místě jsou náboženské spolky. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 124-126)

¹⁵Volunteering England je národní organizace zastřešující dobrovolnické aktivity ve Spojeném Království a Irsku.

Lucembursko

Na základě dat sociologické analýzy autoři uvádějí, že v Lucembursku je kolem 130 000 dobrovolníků, což znamená, že dobrovolnictví se věnuje přibližně každý třetí občan státu. Nejpočetnější skupinu dobrovolníků tvoří mladí lidé mezi 19 až 24 lety, druhou skupinou jsou lidé mezi 55 až 64 roky. Dobrovolníci se nejvíce realizují v oblasti sportovní, kulturní a zdravotně sociální oblasti. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 148-150)

Maďarsko

V Maďarsku se dlouhodobému nebo pravidelnému dobrovolnictví věnuje 5% populace a předpokládá se, že až třetina maďarské populace se věnuje příležitostnému dobrovolnictví. Nejčastěji jsou dobrovolníky lidé mezi 25 až 35 lety, na druhém místě pak 18 až 25 letí a třetí místo zaujímají mladí lidé do 18 let. Dobrovolníci se nejvíce uplatňují v náboženských aktivitách, následovaných zdravotní a sociální péčí, dále pak sportovními událostmi. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 116-118)

Holandsko

V Holandsku se věnuje nějaké formě dobrovolnictví 4,5 milionů lidí, což znamená každý čtvrtý občan. Na základě údajů Národního dobrovolnického centra jsou nejvyhledávanějšími dobrovolnickými aktivitami v Holandsku sportovní akce, následují aktivity v náboženských spolecích a zdravotní a sociální sféře. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 160-163)

Rakousko

Rakouské záznamy, týkající se dobrovolnictví, uvádějí, že 51 procent populace (starší 15 let) vykonává nějakou dobrovolnickou činnost. Nejpočetnější skupinou dobrovolníků jsou mladí lidé ve věku 20 až 24 let, dále pak lidé mezi 30 až 39 lety následovaní věkovou skupinou dobrovolníků mezi 40 až 49 lety. Z hlediska aktivit, které dobrovolníci vykonávají, je nejčastěji zájem o pomoc na území komunity, sousedství. Nejméně dobrovolníků je pak v oblasti podpory životního prostředí nebo péči a o zvířata. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 40-42)

Spojené Království

Z výzkumu realizovaného roku 1997 je zřejmé, že 48 procent populace, tedy cca 22 milionů lidí starších 18 let jsou aktivními dobrovolníky. Nejčastěji se jedná o osoby ve věku

45 až 55 let, dále pak následuje věková kategorie 35 až 45 let. Obecně se dá říci, že senioři (65 a více let) jsou zainteresováni v dobrovolnictví více než mladí lidé (18 až 25 let). Nejčastěji se dobrovolníci věnují sportovním aktivitám, dále pak komunitním aktivitám a jako třetí nejčastěji zmiňovaná dobrovolnická činnost je vzdělávání dětí.

Severní Irsko – Podle výzkumné zprávy (Dobrovolnictví v severním Irsku) z roku 2001 se dobrovolnictví věnuje 448 000 irských občanů starších 18-ti let. Více než 61 procent všech dobrovolníků se dobrovolnictví věnuje alespoň jednou v měsíci. Nejpočetnější skupinou dobrovolníků (28 procent) jsou lidé mezi 35 až 49 lety, druhou nejpočetnější skupinou (23 procent) jsou lidé mezi 50 až 65 lety, následovaní skupinou mladých lidí mezi 16 až 24 lety (18 procent). Dobrovolníci v Severním Irsku se nejčastěji uplatňují v zdravotní a sociální péči, sportovních a náboženských aktivitách. Stejně jako v předešlých státech se dobrovolníci nejčastěji rekrutují z řady přátel a rodiny, druhým nejčastějším zdrojem jsou pak církve.

Skotsko – Ve Skotsku se dobrovolnictví věnuje 38 procent dospělých, což je 1,5 milionu obyvatel starších 16 let. Nejpočetnější skupinou dobrovolníků jsou mladí lidé ve věku 18 až 25 let, dále pak dospělí mezi 45 až 55 lety. (Dobrovolnictví a účast v jednání, 2004, s. 208-218)

4.3.3 Obraz dobrovolníka v USA a Kanadě

V USA tvoří dobrovolnictví přirozenou součást života, a to nejen v organizacích sdružených kolem určitého typu činnosti – skautingu, sportovních klubů nebo charity, ale také ve formě pomoci občanské komunitě. Američtí dobrovolníci se také hojně zapojují do humanitárních programů organizovaných mezinárodními organizacemi. Průzkumy ukazují, že v USA se dnes na dobrovolné činnosti podílí 20 % populace. Z toho je 43 % osob starších 75 let, což svědčí o velké oblibě seniorů v dobrovolnických činnostech. Většina z těchto dobrovolníků, tj. 24% se věnuje činnostem v přímé péči o klienty, dále 16% se věnuje shánění peněžních i materiálových prostředků pro organizaci, tzv. fundraisingu a 10,5% se věnuje službám v poradenství. V Kanadě se pohybuje počet lidí praktikujících dobrovolnictví okolo 25% z celkové populace. (in Grantis, 2002, s. 2)

Z výše uvedeného je zřejmé, že napříč státy Evropy i USA je v každé věkové kategorii několik set, mnohdy i tisíce lidí, kteří svůj volný čas věnují druhým, skrze svůj volný čas

vyplňují volný čas druhých a pro volný čas mají mnoho invence a kreativity. Nelze tedy s určitostí vymezit typický obraz dobrovolníka, což je z mého pohledu dobře. Rovněž motivy k výkonu dobrovolnické činnosti mohou být a jsou různé, ale i ty se můžeme snažit vymezit do určitých kategorií, o čemž pojednám více níže. Sociální stránka věci, ať již ve smyslu „pomoci“ i „pro společnost“ je při tom nezanedbatelná

4.4 Motivy k výkonu dobrovolnické činnosti

Dříve, ale i v dnešní době je u většiny volnočasových aktivit kladen důraz na to, zda jsou smysluplné a člověk při nich dokáže svůj volný čas trávit aktivně. Přičemž je zároveň žádoucí, aby se člověk vůbec naučil trávit volný čas a naplnit tak své sny, představy, ale i motivy svého chování. Ať již děláme ve svém volném čase cokoli, stejně, jako u všeho k tomu máme určitou motivaci, a obvykle každý z nás ví, co je cílem daných aktivit.

Motivy k dobrovolnické činnosti mohou být různé a autoři se je snaží třídit podle různých kritérií např. takto;

Frič (2001) dle své studie uvádí, že existují tři základní kategorie motivů pro dobrovolnickou činnost:

- a) orientace na pomoc
- b) orientace na problém
- c) orientace na zisk

ad a) pro tyto dobrovolníky je motivací k výkonu dobrovolnické činnosti touha pomáhat, přesvědčení či náboženství a víra, rovněž jako pocit „dluhu“ vůči druhým. Potřeba pomáhat patří mezi hlavní morální důvody k zapojení se do dobrovolnické činnosti. „Dluh“ vůči ostatním můžeme pociťovat tehdy, pokud nám také někdo nezištně pomohl, nebo jsme někomu nepomohli dostatečně a zpětně si to uvědomujeme. Rovněž většina náboženství má jako své hlavní poslání pomoc druhým a je tedy nasnadě, že se lidé věřící často stávají dobrovolníky;

ad b) dobrovolníci orientovaní na problém se zajímají o řešení konkrétní věci a dobrovolnická činnost je jim k tomu jakýmsi prostředkem v řešení;

ad c) když je k výkonu dobrovolnické činnosti hlavní motivací zisk, mají dobrovolníci za cíl obvykle osobní prospěch, který může být např. v získání praxe, kontaktů, zkušeností a to jak na straně dobrovolníka, tak i na straně klienta.

Jinou kategorizaci nabízí autoři Anheier a Salamon (2001), jejichž dělení je následující:

- a) motivace altruismu - zahrnující solidaritu s chudými, soucit s lidmi v nouzi, identifikaci s trpícími a dodávání naděje a důstojnosti lidem v těžkých životních situacích;
- b) motivace instrumentální - je touha po nových zkušenostech a dovednostech, smysluplném využití volného času, poznávání a potkávání lidí a pocit osobního uspokojení;
- c) motivace povinnosti - plyne z morálních a náboženských postojů, povinnosti vůči společenství, splacení závazku, dluhu, a politického přesvědčení o nutnosti být hybatelem změn.

Dle Tošnera a Sozanské (2002) můžeme klasifikovat motivaci dobrovolnictví takto:

- a) reciproční motivace - dobrovolnictví je chápáno jako „dávám, abych dostal“, spojení dobra pro jiné a vlastního prospěchu, a to převážně nových zkušeností, vztahů a možnost uplatnit své dovednosti. Tento pragmatický přístup k dobrovolnictví je patný u 37% převážně mladých lidí do 30 let, s jednoznačně ateistickým světonázorem;
- b) nerozvinutá motivace - zde jsou důležité jednotlivé prvky, jako důvěra v organizaci, přesvědčení o smysluplnosti vykonávané práce a pocit, že pomáhám šířit dobrou myšlenku prostřednictvím své dobrovolné práce. Jedná se o 23% dobrovolníků z řad vysokoškoláků a střední generace mezi 46 až 60 let věku;
- c) konvenční či normativní motivace - hlavní vliv na rozhodování mají morální normy v rodině a okolí. Roli hraje náboženské přesvědčení a obdiv příkladů dobrodiní nejbližšího okolí. Tato motivace je dominantní u 41 % českých dobrovolníků a je častější u starší generace nad 60 let a věřících.

(Čerpáno z: Tošner, Sozanská 2002, Frič 2001)

Ne vždy je však motivace k výkonu dobrovolnické činnosti vhodná. Mezi motivy nevhodné a pro klienta často i nebezpečné řadíme dle Tošnera a Sozanské (2002) hlavně

soucit s klientem, který ho degraduje, dobročinnost z povinnosti, touhu po uznání, pocit nenahraditelnosti, nedostatek sebeúcty či touha manipulovat s druhými, ale i bohužel touha po ukojení svých sexuálních potřeb, kdy se např. pedofil stane dobrovolníkem ve volnočasových zařízeních či programech pro děti, které pak může sexuálně obtěžovat.

V motivaci dobrovolníků je patrné, že v dnešní době hlavně u mladých lidí převládají motivy, které jsou spojeny s nějakým ziskem, oproti motivům, které vyplívají z čisté touhy pomoci. I když na stranu druhou můžeme říci, že i čistá touha pomáhat přináší lidem zisk (viz výše). S motivy zájemců o dobrovolnictví by se mělo pracovat, a domnívám se, že i pracuje většina profesionálně vedených dobrovolnických center, jejichž pracovníci zjišťují motivy daného zájemce o dobrovolnictví různými metodami, od pohovorů až po psychodiagnostiku a případné nevhodné motivy se snaží nalézt už na počátku dobrovolnické služby daného člověka.

5. Dobrovolnictví jako nástroj pedagogiky volného času

Osobně se domnívám, že dobrovolnictví je významným nástrojem pro uskutečňování činností spadajících do oblasti pedagogiky volného času. Na tomto místě bych chtěla předestřít teoretickou stránku dobrovolnictví ve spojení se pedagogikou volného času, tj. jak je pojmáno dobrovolnictví v odborných publikacích o pedagogice volného času a volném čase, i jak je zakotveno v legislativě, ale také stránku praktickou, s uvedením, dle mého významných dobrovolnických programů, které mají výrazný volnočasový sociálně pedagogický charakter.

Z mé praxe s dobrovolníky a jejich klienty vím, že je dobrovolnictví významný činitel v realizaci činností ve volném čase dětí i dospělých a často je vnímáno i lépe, než profesionálně vedené aktivity. To je dáno tím, že dobrovolníci nepůsobí jako autorita, tedy „zjevná autorita“, kterou je třeba bezmezně poslouchat i tím, že většina z nich tuto činnost dělá opravdu pro radost svoji i svěřených klientů. Na dobrovolnictví je krásné, že se do něho mohou zapojit všechny věkové skupiny a navzájem spolu kooperovat, vzdělávat se i vychovávat.

5.1 Studie publikací o pedagogice volného času z hlediska vztahu k dobrovolnictví

Mým záměrem v této podkapitole bylo zjistit, jak se pojem dobrovolnictví/dobrovolník odráží v odborných publikacích o volném čase, pedagogice volného času, a jak je tedy dobrovolnictví samotnými autory vnímáno. Bohužel musím konstatovat, že dobrovolnictví je v daných publikacích stále hodně opomíjené téma, které by si dle mého zasloužilo větší prostor i zájem autorů.

Nejčastěji se v daných publikacích objevuje pojem „dobrovolný pracovník“ a to např. v publikaci *Pedagogika volného času* (2002), kde autoři tento pojem uvádí např. na str. 155, kdy uvádí, že: „(...) jako další součást celého systému vznikly typy dobrovolných a profesionálních pracovníků volného času (...).“ *Vzhledem k potřebnosti se počty profesionálních i dobrovolných pracovníků této oblasti trvale zvyšovaly a výrazně se prosadila profesionalizace, jež však podíl dobrovolné práce nerušila.(...) V České republice bylo v roce 1991 v domech dětí a mládeže 2300 pracovníků stálých, 9100 externích a 5000*

dobrovolných; kromě toho ve sdružení dětí a mládeže pracovaly další tisíce dobrovolných vedoucích.“

V reakci na toto slovní spojení jsem si chtěla ověřit, jak je pojem práce vnímán a definován, a zda je tedy dané pojetí správné. První dokument, kde jsem hledala definici pojmu práce, byl Zákoník práce. K mému překvapení jsem však samotnou definici práce v daném zákoně nenašla, proto jsem se obrátila na jiné zdroje. Tedy např. dle Koščo (1971, s. 34–37) můžeme na práci pohlížet z různých hledisek: antropogenetického a historického, ekonomického, z hlediska fyziky (mechaniky), biologicko-fyziologického, sociologického, psychologického a dalších. Např. z ekonomického hlediska je prací chápána účelná lidská činnost, ve které člověk pro uspokojování svých materiálních, sociálních a duchovních potřeb a potřeb jiných lidí dokáže vytvářet a měnit předměty, podmínky života nebo jiné hodnoty. Sociologický pohled prací rozumí skupinovou instituci, určitý systém dělby pracovních aktivit, do kterých se člověk dobrovolně nebo z donucení začleňuje. Psychologické definice práce hovoří, že v ní jde o specifické formy zřetězených a motivovaných činností, konání, které ovlivňuje určitý cíl, bezprostřední nebo perspektivní společensko-ekonomické, kulturně-poznávací a etické cíle. (Zdroj: <http://www.vychova-vzdelavani.cz/svet-prace/>)

Papež Jan Pavel II. v encyklice *Laborem Exercens – O lidské práci* (1981) pojednává o práci takto: „*Svou prací si má člověk vydělávat na svůj každodenní chléb*¹⁶. *Prací má také přispívat k neustálému rozvoji vědy a techniky, a zvláště k ustavičnému vzestupu kulturní a mravní úrovně společnosti, ve které žije jako člen bratrského společenství. Slovem "práce" pak se míní každá činnost konaná člověkem, bez ohledu na její ráz a na okolnosti. To znamená, že tímto jménem označujeme každou činnost člověka, která může či musí být uznána za práci v celém bohatství různých činností, jakých je člověk schopen a k jakým je uzpůsoben svou povahou a svou lidskou přirozeností. Člověk je stvořen podle Božího obrazu a Bohu podobný*¹⁷ *uprostřed viditelného vesmíru. Je ustanoven, aby si podmanil zemi*¹⁸, *a tím je od samého počátku povolán k práci. Právě práce je jednou ze známek, které odlišují člověka od ostatních tvorů, neboť jejich činnosti spojené s udržováním života nelze nazvat prací. Jenom člověk je jí totiž schopen a jenom člověk ji vykonává, a prací současně vyplňuje svůj pozemský život. Tak tedy práce nese v sobě zvláštní známku člověka a lidství, známku osoby působící ve společenství osob – a tato známka je její vnitřní kvalifikace a základ její povahy.“*

¹⁶ Srov. Ž 128,2; srov. též Gn 3,17; Pň 10,22; Ex 1,8-14; Jer 22,13

¹⁷ Srov. Gn 1,26

¹⁸ Srov. Gn 1,28

Ač ve výše zmíněných charakteristikách práce není tento pojem spojován se ziskem financí, je z mého pohledu pojem „dobrovolný pracovník“ nesprávný a zavádějící, a to i když je hojně užíván i lidmi, kteří se dobrovolnictvím zabývají profesionálně. V souvislosti s dobrovolnictvím se i ve své praxi snažím spojení pojmů *dobrovolník a práce* vyhýbat, protože všem dobrovolníkům říkám, že nejsou pracovníci zařízení, do něhož dochází, ani naši pracovníci, nýbrž opravdu jen dobrovolníci, kteří se řídí jinými pravidly než lidé, jež jsou v pracovně právním vztahu.

V publikacích o volném čase, jako i v knize *Pedagogika volného času* (2002) si může čtenář často přechýst pojem „**jiní či ostatní dospělí ve volném čase**“ stejně jako na str. 33. či 39. dané knihy. Tam autoři uvádí toto: „*Výchovná zařízení si nekladou za úkol odpoutávat děti od rodin. Naopak se snaží o navázání neformálních a účinných forem spolupráce, včetně zapojování rodičů i jiných dospělých do činností dětí ve volném čase.*“ Dále pak na str. 39 toto: „*(...) zapojování rodičů a ostatních dospělých do činnosti dětí a mládeže, i vytváření nabídky pro společné aktivity*“. Pakliže si dovoluji být optimistická, můžeme předpokládat, že se pod danými pojmy skryje i dobrovolník.

Velice smutné mi dále přijde zjištění, že se pojmy dobrovolník či dobrovolnictví neobjevují pořádně ani v publikaci *Pedagogické ovlivňování volného času* (2008), kde se autoři např. v podkapitole *Kdo se účastní a kdo zde působí? Děti, mládež a dospělí* (str. 34 – 36) o dobrovolnicích vůbec nezmiňují, ač čtenáři předkládají obsáhlý výčet všech pojmenování lidí, kteří se účastí výchovy ve volném čase. A to od nejtradičnějších jako *pracovník volného času, organizátor, vedoucí, vůdce či vychovatel* až po ty nové a z mého pohledu někdy i velice krkolomné pojmy jako *facilitátor, formateur, multiplikátor, stimulátor, arbitr, emocionální satisfaktor, integrátor*aj.

V téže publikaci je pojem dobrovolnost spojován především s pojmem *zájmovost* (např. str. 42), kde autoři uvádí následující: „*(...) Další základní motivací je zainteresovanost a jednání ve prospěch druhých lidí (...). Zájmovost je založena na dobrovolnosti. Předpokládá pluralitu obsahů a cest směřujících k rozvoji člověka a jeho prostředí a podněcuje mnohotvárnost a proměnlivost individuální, skupinové i generační volby a současně umožňuje, aby se účastníci již od dětství učil tyto možnosti využívat.*“

5.2 Legislativní zakotvení dobrovolníků v organizacích realizující sociálně pedagogické aktivity v rámci volného času

Jak zmiňuje např. Hofbauer (2002) či Hájek (2008), patří mezi hlavní činitele volnočasových aktivit tato zařízení: školní družina, školní klub, středisko volného času, nestátní neziskové organizace i obec. Z hlediska legislativního zakotvení dobrovolníků v daných zařízeních je na tom z mého pohledu nejlépe nestátní nezisková organizace (dále NNO).

K NNO uvádí Hájek (2008, s. 150) toto: „*Nestátní neziskové organizace pracující s dětmi a mládeží představují kromě škol a školských zařízení důležitý prvek ve vytváření žádaných nabídek pro aktivní využití volného času dětí a mládeže. Svou činností významnou měrou doplňují a obohacují výchovně-vzdělávací činnost škol, školských zařízení a rodin. Umožňují dětem a mládeži rozvíjet přirozeným způsobem jejich schopnosti, dovednosti a talent a připravují je na budoucí život.*“¹⁹ K tomu bych jen doplnila, že stejnou funkci mohou plnit i u dospělých.

Legislativní zakotvení dobrovolníků v těchto organizacích najdeme zejména v daných zákonech:

- Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (zákon o dobrovolnické službě) – jak již bylo výše zmíněno, upravuje daný zákon poměry z hlediska činnosti dobrovolníků pouze v akreditovaném režimu dobrovolnických programů pod správou Ministerstva vnitra ČR. Není ho tedy možno brát jako obecný zákon o dobrovolnické službě v ČR, což by se však díky připravované novele mělo změnit (o procesu novelizace daného zákona jsem se zmiňovala již výše);
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o sociálních službách“) – patří mezi novější zákony a upravuje právní záležitosti v zařízeních poskytujících sociální služby. Dle Urbancové a Urbance (2008) je působení dobrovolníků v sociálních službách ošetřeno takto: „*V sociálních službách dle zákona o sociálních službách mohou působit jak dobrovolníci v akreditovaném režimu dle zákona o dobrovolnické službě, tak dobrovolníci mimo působnost zákona o dobrovolnické službě. Ohledně dobrovolníků dle zákona o dobrovolnické službě je toto oprávnění v zákoně o sociálních službách výslovně*

¹⁹ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. 2008, s. 150.

zakotveno (§ 115 odst. 2), ve vztahu k ostatním dobrovolníkům to lze dovodit ze standardu kvality č. 9 (dle přílohy č. 2 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálních službách). Oba typy dobrovolníků mají společně to, že nevykonávají činnost v oblasti sociálních služeb v pracovně právním poměru.²⁰;

- 83/1990 Sb. Zákon o sdružování občanů – ten patří mezi nejzákladnější zákony, na jehož základě vznikají a působí občanská sdružení po celé republice, tedy i ta, v nichž se angažují dobrovolníci.
- č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů – tento zákon upravuje možnost vzniku a působení obecně prospěšných společností, v nichž se dobrovolníci mohou také angažovat;

Právní úprava působení dobrovolníků ve školských zařízeních, tj. školních družin, klubů a středisek volného času se odráží zejména ve vyhlášce č. 74/2005 o zájmovém vzdělávání k zákonu č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). V dané vyhlášce se v Části 1, § 1 Účastník zájmového vzdělávání praví, že: „*Účastníky zájmového vzdělávání jsou děti, žáci a studenti; účastníky mohou být také pedagogičtí pracovníci, zákonní zástupci nezletilých účastníků, popřípadě další fyzické osoby.*“ Termín „další fyzické osoby“ je poměrně široký a lze si tedy pod ním představit i dobrovolníka, i když v další specifikaci lze nalézt obdobný pojem jen v Části 2, § 5 Účastníci činnosti střediska, odstavce 1, kde se můžeme dočíst, že: „*Činnost střediska je určena pro děti, žáky, studenty, pedagogické pracovníky, popřípadě další osoby, a to bez ohledu na místo jejich trvalého pobytu nebo jiné podmínky.*“ Je zřejmé, že problematika působení dobrovolníků ve školských zařízeních bohužel není jasně vymezena a bylo by dobré, aby došlo v novelizačních procesech k hlubšímu propojení zákona o dobrovolnické službě a školského zákona, potažmo vyhlášky 74.

²⁰ Čerpáno z: Urbanec, Urbanec. Právní analýza problematiky práce s dětmi a mládeží se zaměřením na tyto oblasti:

- dobrovolnictví
- multikulturalita
- integrace osob se zdravotním postižením v oblasti zájmového a neformálního vzdělávání
- informovanost a participace
- volnočasové aktivity
- podpora talentovaných dětí a mládeže
- další vzdělávání pedagogických a nepedagogických pracovníků Závěrečná zpráva z výzkumu 2008, s. 17-18

Co se týče obcí, ty mají dle Hofbauera (2002) ve vytváření žádoucích volnočasových aktivit nezastupitelnou roli. Těm zákon č.359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí ukládá vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí, včetně dětí, jejich zdravý vývoj je ohrožen. Mají sledovat využívání volného času, nabízet programy pro jeho využití se zřetelem k zájmům dítěte a spolupracovat s dalšími subjekty, které se starají o volný čas společnosti.

Mezi další zákony související s dobrovolnictvím, které se prolínají více či méně do všech předchozích oblastí, můžeme zařadit dle Urbancové, Urbance (2008) např. tyto:

Zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 251/2005, Sb., o inspekci práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

5.3 Sociálně pedagogické aktivity dobrovolníků

Dle výše uvedených faktů je zřejmé, že se dobrovolníci účastní mnoha činností, při kterých jsou v kontaktu s lidmi různých věkových skupin, pocházejících z různého prostředí a majících rozličné životní osudy (viz Příloha č. II). Dobrovolnictví umožňuje lidem, kteří by se za jiných podmínek nesetkali, utvořit blízký vztah, který často doplňuje odbornou zdravotní a sociální péči odborníků či supluje vztahy a emoční podporu, která klientům dobrovolníků schází.

Dobrovolníci jsou z odborného pohledu „jen“ vyškolení laici, kteří však dle mého mohou významným způsobem ovlivnit život klientů i samotnou kvalitu jejich života. Dá se říci, že dobrovolníci nenásilným způsobem naplňují klasické výchovné metody spadající i do pedagogiky volného času, jako je vysvětlování, příkladu, cvičení apod. To vše ve své činnosti dobrovolníci dělají, i když samozřejmě četnost daných činností či jejich vzájemné propojování závisí na klientovi, s nímž se schází, na prostředí z něhož pochází a v němž žije nyní. Každý dobrovolník, jenž se realizuje v programech pro lidi, musí počítat, že na něho bude mít klient mnohdy různé požadavky, bude mu svěřovat soukromé věci ze svého života, nebo např. hledat cestu „jak dál“. Ve všech těchto, i jiných případech, by měl dobrovolník

umět reagovat, případně vědět, na koho se obrátit o radu. Určitým způsobem tedy klienta vychovává a vzdělává, což však může platit i naopak, kdy klient vzdělává, vychovává a někdy i kultivuje dobrovolníka. Všechny činnosti, které spolu dobrovolník s klientem provádí, musí spadat do náplně dobrovolnického programu a musí vycházet z jejich vzájemné dohody.

Dopad těchto činností na rozvoj klienta, zejména na zvládnutí životních situací, je dle mého soudu značný a ve většině případů pozitivní. Za svoji profesní kariéru v oblasti profesionálního vedení dobrovolnictví, jsem se setkala většinou s kladným ohlasem na dobrovolnickou činnost jak ze strany klientů, tak ze strany personálu i rodinných příslušníků a v řadě neposlední i ze strany samotných dobrovolníků. V Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. realizujeme toho času 7 dobrovolnických programů pro klienty různých věkových skupin, pocházející z různého prostředí. Níže se pokusím vymezit z mého pohledu nejvýznamnější a konkrétní dopady působení dobrovolníků na dané klienty:

- Dobrovolníci u dětských klientů v Dětském domově Kladno – program „Dětský úsměv“:
 - Děti mohou díky dobrovolníkovi zažít individuální vztah s dospělým člověkem;
 - Děti mají možnost zažít to, co běžně v zařízení nemohou, jako např. jízdu vlakem, návštěvu supermarketu, návštěvu loutkového představení, návštěvu bazénu;
 - Děti mohou poznat i jiné sociální a emoční vazby díky tomu, že dobrovolník, pokud si zařídí tzv. hostitelskou péči, může brát svěřené dítě k sobě domů. Tam se dítě setkává i s ostatními členy rodiny, poznává vzájemné rodinné vztahy, může se potkat s domácím zvířátkem, které v ústavní péči nemá.

- Dobrovolníci u dětských klientů v programu „Pět P“ a „Dobrovolníci pro rodiny s dětmi“:
 - Děti mohou díky dobrovolníkovi zažít přátelský vztah, kdy je dobrovolník bere takové, jaké jsou;
 - Děti mají možnost trávit volný čas aktivně a kreativně;
 - Děti při schůzkách s dobrovolníkem poznávají i jiné prostředí než v kterém žijí, poznají nové lidi, věci, mají nové zážitky;

- Děti ze socio - kulturně a jinak znevýhodněného prostředí, i děti se zdravotním postižením jsou díky dobrovolníkovi integrováni do běžného prostředí.
- Dobrovolníci u seniorů v programu „Senior“, „Terénní dobrovolnictví“ a „Dobrovolníci v Masarykově nemocnici“:
 - Dobrovolníci podporují aktivní život klientů i v seniorském věku,
 - Dobrovolníci umožňují klientovi kontakt s životem mimo zařízení či domov, v němž klient žije;
 - Dobrovolníci významným způsobem přispívají k sociální rehabilitaci jedinců, kteří díky svému věku třeba již nemají tolik příležitostí potkávat se s ostatními lidmi;
 - Dobrovolníci umožňují klientovi mezigenerační výměnu názorů, představ, ale i vzájemnou pomoc.
- Dobrovolníci realizující se u klientů se svým psem v programu „Pes kamarád“:
 - Dobrovolník umožňuje klientům díky svému speciálně vycvičenému psovi zažít vztah se zvířetem, který klientovi často schází;
 - Dobrovolník a jeho pes pomáhají klientovi v celkové bio - psycho - sociální rehabilitaci i zvýšení pohody klienta;
 - Pes může být pro klienta prostředek, pro zlepšení komunikace s ostatními lidmi. Kontakt se zvířetem může v klientovi zmírnit agresi, stesk, obavy, odmítání péče;
 - Dobrovolník i pes berou klienta bez předsudků. Pro toho klienta, který si příliš nerozumí s lidmi je nejlepším společníkem zvíře.

Obecně se domnívám, že dobrovolníci významným způsobem přispívají ke zkvalitnění života klientů, protože většina z nich umí naslouchat seniorům, pomoci dětem z dětského domova poznat i pro nás běžný svět, jako jízdu hromadnými dopravními prostředky. Dobrovolníci umí brát klienta takový, jaký je či mu umožnit být integrován do běžné společnosti... Nutno podotknout, že pomoc a podporu mají ve vztahu klient – dobrovolník nejen klienti, ale i dobrovolníci, což bych doložila citací naší dobrovolnice programu Pět P,

kteřá mi jednoho dne řekla: „*Já se domnívám, že Aničce toho moc nedávám. To ona mě svým způsobem vzdělává, vychovává a moc mi dává. Je úžasná a přátelství s ní mě naplňuje.*“²¹

K tomu, aby mělo dobrovolnictví pro klienta i dobrovolníka pozitivní dopad a vztah mezi nimi byl dobrý, je zapotřebí nejen určité harmonie mezi nimi, ale také podpora rodiny klienta i dobrovolníka či personálu pečujícího o klienta.

5.3.1 Vztah dobrovolníka a klienta

Vztah dobrovolníka a klienta je rozličný, závislý na různých faktorech jako je věk klienta, prostředí, v němž se dobrovolník a klient schází a z něhož pochází, společenské postavení dobrovolníka i klienta, ale i toho, zda má klient rodinu či nikoli. Obecně vnímám jako zásadní tyto vztahové vlastnosti:

Dobrovolník a klient jsou si rovni – dobrovolník/klient se nesmí na klienta/dobrovolníka jakkoli povyšovat a druhého ponižovat;

Dobrovolník nemůže klientovi vnucovat své názory, postoje a přesvědčení, rovněž klient nemůže to samé dělat dobrovolníkovi;

Dobrovolník a klient do vztahu vstupují ze svého svobodného rozhodnutí a vztah může být kdykoli ukončen;

Klient nesmí po dobrovolníkovi žádat aktivity, které nespádají do činností a náplně daného dobrovolnického programu (např. uklízení, pečovatelská činnost, hlídání dětí apod.). Dobrovolník nesmí zneužívat vztahu s klientem (např. pro výzkum, pro získání finančních i jiných odměn).

Jak jsem zmínila výše, v utváření vztahu klienta s dobrovolníkem hraje významnou roli mnoho aspektů, ale z mého pohledu vnímám jako zásadní to, zda má klient rodinu či nikoli i to, jestli žije v ústavním prostředí či doma. Daná skutečnost ovlivňuje i to, jak může dobrovolník na klienta a klient na dobrovolníka působit, což se následně odráží v sociálně pedagogických aktivitách dobrovolníků s klientem. Našim dobrovolníkům se vždy snažíme předeštěřit úskalí toho, jak může být jejich činnost vnímána ze strany rodinných příslušníků

²¹ Jméno nezletilé mentálně postižené klientky bylo záměrně změněno kvůli ochraně osobních údajů. Dobrovolnice, Antonie Chrástecká, která tato slova pronesla, vystudovala při „dobrovolničení“ dvě vysoké školy v bakalářské etapě a nyní pokračuje v navazujícím magisterském studiu. Je držitelkou národní ceny Křesadlo pro středočeský kraj za rok 2010, jež se uděluje nejlepším dobrovolníkům.

klientů případně personálu v zařízení, kde je klient umístěn, a připravit je na to, že ne vždy bude dobrovolník vnímán kladně. Níže se pokusím předestřít mnou nejčastěji pozorované představy o dobrovolnické činnosti, které vedou k následnému vymezení role dobrovolníka v sociálním prostředí klienta a jeho vnímání okolím klienta.

Tabulka č. 3 – Důvody, proč je dobrovolnictví ze strany rodiny klienta přijímáno kladně či záporně

RODINA KLIENTA	
PRO DOBROVOLNÍKA	PROTI DOBROVOLNÍKOVÍ
Dobrovolník pomůže v péči o rodinného příslušníka.	Dobrovolník pozná vztahy v rodině, tzn., že začne poznávat soukromí klienta i jeho blízkých, což nemusí být rodině klienta příjemné.
Dobrovolník zkvalitní život rodinného příslušníka hlavně v sociálně emoční oblasti.	Dobrovolník bude navázaného vztahu zneužívat k jiným účelům.
Dobrovolník může docházet za klientem tehdy, pokud rodina nemůže.	Dobrovolník „vyšachuje“ rodinné příslušníky z péče, klient bude v moci dobrovolníka.
Dobrovolník má nadhled, není ovlivněn rodinnými vztahy, minulostí.	Dobrovolník není odborník, může rodinnému příslušníkovi ublížit.

Vztah klienta a dobrovolníka může významným způsobem ovlivnit nejen rodina klienta, ale i rodina samotného dobrovolníka. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že podpora rodiny je důležitá i v oblasti dobrovolnictví, tedy činnosti, která by měla být založena na svobodném rozhodnutí každého z nás. Nepochopení dané činnosti, nepochopení toho, že člověk chce v dnešní době dělat něco pro druhé zadarmo je pro dobrovolníka většinou jedním z hlavních důvodů, proč svoji činnost v dobrovolnickém programu ukončí.

Tabulka č. 4 – Důvody, proč je dobrovolnictví ze strany personálu starajícího se o klienta přijímáno kladně či záporně

PERSONÁL STARAJÍCÍ SE O KLIANTA	
PRO DOBROVOLNÍKA	PROTI DOBROVOLNÍKOVI
Dobrovolník vhodně doplní odbornou péči.	Dobrovolník je v zařízení pro to, aby kontroloval práci personálu.
Dobrovolník umožní klientovi kontakt s okolním prostředím. S novými lidmi, myšlenkami, pohledy na klientovy problémy.	Dobrovolník klientovi zprostředkuje kontakt s okolím, který není schopen personál ohlídat, tudíž není pro personál žádoucí.
Dobrovolník umožní klientovi trávit volný čas smysluplně a kvalitně.	Dobrovolník popudí klienta proti personálu, protože ten není schopen tyto činnosti klientovi sám poskytnout.
Dobrovolník pomůže klientovi zkvalitnit prostředí, v němž žije.	Dobrovolník svým optimismem často klienta nadchne, ale prostředí (včetně sociálního), v němž se s klientem realizuje je z pohledu personálu vyhovující, nepotřebné změny.

5.4 Volnočasové programy pro určitým způsobem znevýhodněné děti a mládež se zapojením dobrovolníků v ČR s významným sociálně pedagogickým aspektem

Jako významné dobrovolnické programy, které se zaměřují převážně na prevenci sociálně patologických jevů, ale které zároveň mají za cíl působit i na zlepšení sociálního prostředí dítěte ve spolupráci s rodinou, ale i pedagogy či sociálními pracovníky či v neposlední řadě naučení se, jak trávit volný čas, vnímám program KOMPAS, LATA a program Pět P.

Program KOMPAS vznikl z myšlenky ředitelky dobrovolnického centra v Ústí nad Labem, Mgr. Lenky Černé, která teoretické podklady k vzniku daného programu opřela o dobrovolnický program P.E.A.K., který je realizovaný v Kanadě. Postupem času byla k programu vytvořena metodika, kterou chrání i ochranná známka, program má své vlastní

logo i finanční zázemí. Samotný název programu je odvozen ze spojení počátečních písmen slov KOMunikace, PARTnerství a Spolupráce a v ČR je nyní realizován v dobrovolnickém centru v Ústí nad Labem, Národním dobrovolnickém centru Hestia, o. s. a Dobrovolnickém centru Totem o. s. v Plzni.

Náplní programu je pravidelné setkávání 2 dospělých, vyškolených dobrovolníků, kteří se věnují skupince šesti dětí ze socio- kulturně znevýhodněného prostředí. Skupinka se schází pravidelně 1x týdně na 2 až 3 hodiny, po dobu nejméně pěti měsíců. Náplň setkání vychází ze zájmů a potřeb dětí a mohou to být hry, výlety aj., ale všechny aktivity mají směřovat k získávání sociálních dovedností. Mezi hlavní cílové skupiny programu patří rodiny s dětmi od 7 do 15 let, jež mají určité znevýhodnění, jako např. narušené komunikační schopnosti, kulturní a etnické znevýhodnění, neprospívání ve škole, poruchu ADHD, či děti se zdravotním postižením aj. Hlavním cílem programu je aktivní a hodnotné trávení volného času a získání sociálních dovedností. (Čerpáno z:

http://www.dcul.cz/stranky/programy_kompas.htm a

http://www.dcul.cz/pdf/Publikace_KOMPAS_2007.pdf)

Dobrovolnický program LATA (Laskavá alternativa trestaných adolescentů) je realizován od poloviny 90. let 20. století občanským sdružením LATA, o. s. z Prahy. Dle Matouška a Matulové (1996) je program věnovaný mladistvým pachatelům, kteří nespáchali závažnou trestnou činnost, jež díky programu získají v dospělém dobrovolníkovi kamaráda. S ním pak mohou trávit volný čas podle vzájemné dohody a poznávat tak hodnotu přátelství a možnosti, jak se realizovat nejen ve volném čase. Dnešní pojetí programu, se dle webových stránek organizace rozšířilo a jeho název byl změněn z LATY na program „Ve dvou se to lépe táhne“. Zde se také můžeme dočíst, že je „(...) *program určen pro mladé lidi mezi 13 a 26 lety žijící v Praze nebo jejím blízkém okolí, kteří aktuálně cítí potíže v některé z těchto oblastí:*

- *vztahy (obtížné navazování vztahů s vrstevníky, dospělými autoritami, problémy s navazováním zdravých partnerských vztahů, obtížná orientace v mezilidských vztazích)*
- *rodina (nerespektování autority rodičů, výchovné problémy, útoky z domova, specifické problémy dětí žijících v neúplných rodinách)*
- *začlenění do společnosti (nedostatek vhodných volnočasových aktivit a rizikové trávení volného času, nezodpovědný přístup ke vzdělání, nízká motivace k jeho dokončení, záškoláctví, šikana, experimentování s návykovými látkami, členství v*

rizikových skupinách s extrémistickým nebo rasistickým zaměřením, nenávaznost na komunitu, vandalství)

- **hledání identity** (*hledání svého místa na světě, problémy s vlastním sebehodnocením apod.*)²²

Program dle mého názoru nejlépe charakterizuje věta, kterou pracovníci LATY, o. s. uvádí na webových stránkách a jejíž znění je: „*Věříme, že každý v dospívání potřebuje někoho, kdo jej přijímá takového, jaký je.*“ Nutno podotknout, že cílem programu je pomoc nejen klientovi samotnému, ale i jeho rodině, které se organizace snaží poskytnout komplexní podporu a péči.

Program Pět P je myslím jedním z nejvýznamnějších sociálně preventivních programů se zapojením dobrovolníků vůbec. Protože jsem daný program od roku 2007 v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. vedla a je mi tudíž velice blízký, rozhodla jsem se mu věnovat samostatnou kapitolu, kde se pokusím zachytit teoretické podklady programu, jeho historii, své praktické zkušenosti a poznatky s realizací daného programu.

²² Citováno z webových stránek: <http://www.lata.cz/komu-pomahame/>. Citace z 4. 10. 2011.

6. Příklad dobré praxe sociálně pedagogického působení dobrovolníků – program Pět P

Jako příklad toho, jak může fungovat dobrovolnictví jako nástroj pedagogiky volného času, uvedu program Pět P, který pokládám za velice dobrý volnočasový program se zapojením dobrovolníků, jež má silný sociálně pedagogický aspekt.

6.1 Stručná historie a současnost programu Pět P

Program Pět P (POMOC, PŘÁTELSTVÍ, PODPORA, PREVENCE, PÉČE) vznikl v ČR jako upravený model programu Big brother, Big sister z USA, kde na začátku minulého století, konkrétně v roce 1902, skupina žen, tzv. Big Sisters začala pomáhat dívkám, které se díky konfliktům se zákonem dostaly před soud. Později došlo k rozšíření programu o další skupiny dětí opačného pohlaví, kterým pomáhali tzv. Big Brothers. Tyto programy postupně získávaly v USA mnoho příznivců. V roce 1977 vznikla asociace Big Brothers Big Sisters International, ale v tu dobu existovalo již na 500 poboček (Tošner, Sozanská, 2006).

Obrázek č. 4 - Logo Big Brothers Big Sisters International

Zdroj: Asociace Pět P v ČR

Program byl brzy rozšířen do dalších zemí světa, přičemž jeho název se mění dle potřeb a jazykových zvyklostí dané země. Dnes funguje v 35 zemích světa, ale existuje pouze 13 poboček registrovaných jako členové Big Brothers Big Sisters International, kteří splňují Standardy praxe Big Brothers Big Sisters International vytvořené v roce 2007. Česká republika certifikát o splnění Standardů také vlastní, ale bohužel se zástupcům Asociace Pět P nedaří, aby došlo u zveřejněných dat k nápravě.

(<http://www.bbsi.org>).

Tabulka č. 5 - Registrovaní členové Big Brothers Big Sisters International

Země	Sídlo
Australia	Flemington
Bermuda	Bermuda
Bulgaria	Plovdiv
Canada	Burlington, Ontario
Germany	Ludwigshafen
Ireland	Westside, Galway
Israel	Jerusalem
Netherlands	Rotterdam
New Zealand	Nelson
Poland	Warszava
Russia	Moscow
South Afrika	Cape Town
United States	Philadelphia

Zdroj: <http://www.bbbsi.org>

V České republice se program začal realizovat v roce 1996, a to hlavně díky organizaci Open Society Fund, která počátky programu v ČR finančně podporovala (více in Tošner, Sozanská, 2006). Program poté převzalo občanské sdružení Hestia, o. s., které jej začalo realizovat jako svůj pilotní projekt (Jakubcová, 2008).

V roce 2001 vznikla v České republice Asociace Pět P v ČR, která funguje jako servisní a kontaktní organizace pro dobrovolnická centra, která již program realizují, ale také pro ta, která by s programem chtěla začít (Černá a kol., 2004).

Obrázek č. 5 - Logo asociace Pět P v České republice

Zdroj: <http://www.petp.cz>

V současné době funguje program v celkem 17 městech v České republice (Tabulka č. 4) a realizují jej zejména nestátní neziskové organizace (nejčastěji občanská sdružení), při kterých fungují dobrovolnická centra.

Tabulka č. 6 - Členové Asociace Pět P v ČR – srpen 2011

Kraj	Město	Organizace
Praha	Praha	Hestia, o. s.
Středočeský	Kladno	Dobrovolnické centrum Kladno, o.s.
	Dobříš	Itytaky, o. s.
Ústecký	Ústí nad Labem	Dobrovolnické centrum, o.s.
	Kadaň	Radka, o. s.
	Litoměřice	Naděje, o. s.
Olomoucký	Olomouc	P-centrum
Moravskoslezský	Opava - Kateřinky	ELIM OPAVA, o. s.
Zlínský	Uherské Hradiště	Oblastní charita
	Kroměříž	Dobrovolnické centrum SPEKTRUM, o. s.
	Zlín	SVP DOMEK
	Vsetín	Dobrovolnické centrum Adorea
Vysočina	Třebíč	STŘED
	Nové Město na Moravě	Sdružení Nové Město na Moravě
Jihočeský	České Budějovice	Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity
	Písek	Arkáda - sociálně psychologické centrum, o. s.
Plzeňský	Plzeň	Občanské sdružení Totem
Pardubický		není žádný člen
Liberecký		není žádný člen
Královehradecký		není žádný člen
Jihomoravský		není žádný člen
Karlovarský		není žádný člen

Zdroj: <http://www.petp.cz>

6.2 Náplň programu Pět P

Program Pět P je volnočasový sociálně preventivní program pro děti od 6 do 15 let. Je postavený na přátelském vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. Program svým klientům, poskytuje služby pomocí dobrovolníků starších 18let, kteří procházejí intenzivním výcvikem, a pod odborným dohledem koordinátora a supervizorů projektu spolupracují vždy individuálně s jedním dítětem a vystupují tak jako „starší bratři a sestry“. Dvojice dobrovolník – dítě se schází cca jednou až dvakrát týdně na 2 až 3 hodiny a tráví společně volný čas

aktivitou, která je baví – výlety do přírody, návštěva kina, kulturní akce, sport atd. Vytváří se tak dlouhodobý kamarádský vztah, který je pro děti i dobrovolníky velkým přínosem.

6.2.1 Cílové skupiny programu Pět P

Cílovými skupinami programu Pět P jsou děti od 6 do 15 let a jejich rodiny, které pochází ze sociálně, ekonomicky, kulturně i jinak znevýhodněného prostředí, které mají určitý handicap, děti a jejich rodiny v krizové situaci, které jsou ohroženy sociální segregací a sociálně patologickými jevy. Tedy např.:

- zdravotně postižené dítě
- dítě, které pochází z odlišné kulturní a etnické společnosti
- dítě a jeho rodina, která prochází krizovou situací (náročný rozvod rodičů, úmrtí rodiče či jiného rodinného příslušníka aj.)
- dítě, které bylo obětí psychického či fyzického násilí, šikany
- dítě, které je samotářské, neumí si samo najít kamarády
- dítě, které je hyperaktivní, ve škole neprosívající
- dítě, které má za sebou „drobnou trestnou činnost“ (krádeže, záškoláctví, šikanu)
- dítě, které pochází ze sociálně a ekonomicky odlišného prostředí aj.

6.2.2 Cíle programu Pět P

Hlavním cílem programu Pět P je prevence rizikových a patologických forem chování u dětí a mládeže, tedy konkrétněji alkoholismu, drogové závislosti, záškoláctví, lhaní, kriminality, šikany apod. (Manuál programu Pět P, 2009). Vztah dobrovolníka s dítětem by měl přispět ke smysluplnému a aktivnímu trávení volného času dítěte, potažmo i dobrovolníka, ale i k tomu, aby se dítě naučilo pracovat se svým volným časem. Vztah dvojice by měl dále přispět k celkovému zkvalitnění života dítěte i jeho rodiny, ale ze své zkušenosti vím, že je tomu tak i ze strany dobrovolníka. Balsley (2007) uvádí, že vztah s dobrovolníkem může ovlivnit i budoucnost dítěte. Podle studie provedené na programech Big Brothers Big Sisters bylo zjištěno, že děti, které jsou v pravidelném kontaktu s dobrovolníky, mají tendenci se vyhýbat rizikovému chování, více se zapojují ve škole, lépe navazují kamarádské vztahy, vyhýbají se násilí jako takovému a jako dospělí jsou celkově v životě úspěšnější.

Velký význam při naplňování cílů programu hraje osobní vzor dobrovolníka na dítě. Pakliže dítě vidí a vnímá, že se dá ve volném čase dělat mnoho hezkých věcí, které nemusejí být ani nijak finančně náročné, často se pak samo vyhýbá rizikovým způsobům chování a nezdědka se stává, že se poté dítě samo začne angažovat jako dobrovolník.

V souvislosti s osobním vzorem dobrovolníka můžeme dle Brumovské a Seidlové Málkové (2010, s. 58) hovořit o programu Pět P, respektive programu Big brother, Big sister, jako o jednom z nejčastěji studovaných modelů mentoringových programů.²³

6.2.3 Principy programu Pět P

Základní myšlenkou programu je nabídka pomoci dětem na bázi kamarádského vztahu dospělého dobrovolníka s dítětem, jehož vývoj je nebo může být ohrožen nepříznivými podmínkami, ve kterých daný jedinec žije a vyrůstá. Grossman a Garry (1997) uvádějí, že dobrovolníci v programu poskytují podporu ve všech aspektech lidského života. Společně s dítětem sdílejí např. tyto aktivity: procházky, hry, návštěvy kina, sport, návštěvy knihovny, nakupování. Kromě toho všeho si povídají a sdílejí své myšlenky, názory na svět, společnost, prostředí, v němž žijí atp.

Jak už vyplývá z názvu, princip programu spočívá v tom, že poskytuje dětem všech „Pět P“: přátelství, pomoc, podporu, péči a prevenci (Černá a kol., 2004).

- **Přátelství**

Dle Plhákové (2004) je přátelství velmi silný vztah, který obsahuje jen velmi málo negativních momentů. Přátelé se vzájemně uznávají, podporují, jsou k sobě velmi otevření i v oblasti důvěrných sdělení. Přátelé si také rádi dělají legraci z různých věcí i sami ze sebe, často se tedy spolu smějí. Přátelství umožňuje sdílení dobrých i špatných životních zážitků.

Dobrovolník není pro dítě autoritou jako rodič, pedagog, sociální pracovník aj., ale je mu přítelem, který ho vyslechne, podpoří a ukáže různé možnosti řešení situací a problémů. Dobrovolník je dítěti rovnocenný, a proto k němu dítě cítí důvěru. Daný vztah je poté nedocenitelným zdrojem kladných emocí, které děti z cílové skupiny velice potřebují.

²³Mentoring je podle autorek možno definovat jako: „(...) blízký, individuální vztah staršího, zkušenějšího mentora, který má zájem předat své zkušenosti a vědomosti mladšímu, méně zkušenému chráněnci. Jde o specifický typ mezigeneračního vztahu, v němž mentor (...) pomáhá tak mladšímu svěřenci rozvíjet jeho osobnost a orientovat ho v dané společnosti a kultuře.“ (Brumovská, Mládková – Seidlová, Mentoring – výchova k profesionálnímu dobrovolnictví, s. 11.

Obrázek č. 6 - Dvojice programu Pět P z Dobrovolnického centra Kladno, o. s.

(Zdroj: Archiv programu Pět P v Kladně)

- **Pomoc**

Dobrovolník pomáhá dítěti, potažmo jeho rodině, zvládat různé životní situace, pomáhá mu v utváření pohledu na svět, lidi kolem i sebe samého. Rovněž tak se dobrovolníkovi dostává pomoci v naplnění jeho cílů někomu pomoci a být užitečný.

- **Podpora**

Rhodes (2004) uvádí, že dobrovolník podporuje dítě tím, že ho provází, poskytuje mu různé rady a povzbuzení související s rozvojem jeho kompetencí. Dobrovolník dítě rovněž podporuje v navazování nových kamarádských kontaktů, v tvořivosti, ve školních činnostech a celkovém individuálním rozvoji.

- **Péče**

Bennets (2003) označuje kamarádství mezi dobrovolníkem a dítětem za pečující vztah, díky kterému se dítě rozvíjí a učí novým věcem. Dobrovolník, jako pečující dospělý, je v tomto vztahu charakterizován svou loajalitou a zájmem o druhého. V pečujícím vztahu dítěte s dobrovolníkem je obsažen vzájemný respekt a důvěra, které dávají základ pro kognitivní rozvoj dítěte, vzájemnou toleranci i emocionální rozvoj.

- **Prevence**

Průcha (2003) prevenci definuje jako soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, sociálně patologickým jevům. O prevenci vzniku sociálně patologických jevů jde v programu Pět P především. Dítě díky přátelství s dobrovolníkem poznává jiné hodnoty, zážitky, postoje a činnosti, které lze dělat ve volném čase, což by mělo vést k prevenci sociálně patologických jevů, sociálního vyloučení i např. emočního strádání.

6.2.4 Strany spolupracující v programu Pět P

Dá se říci, že program Pět P by se neobešel bez čtyř základních a hlavních účastníků, kterými jsou dobrovolník, dítě, koordinátor programu a rodič/zákonný zástupce dítěte zapojeného do programu Pět P.

- Koordinátor je člověk, který odpovídá za realizaci dobrovolnického programu v dané organizaci. Je klíčovou osobou pro chod celého programu, který zajišťuje veškerý dobrovolnický management. Koordinátor má na starost veškerou práci s dobrovolníky, od jejich náboru, výběru, výcviku až po celkové vedení. Rovněž tak vybírá do programu děti a dává je „dohromady“ s dobrovolníkem. Shání na realizaci programu finanční prostředky a spolupracuje s ostatními členy realizačního týmu v organizaci (ředitel, účetní, PR pracovník, fundraiser aj.) Dle Janečkové (2009) koordinátor v programu Pět P má také roli garanta metodiky, s čímž je spojena jeho zodpovědnost za úspěšné fungování dvojice dobrovolník - dítě. Dbá na to, aby dvojice fungovala v rámci pravidel, ke kterým se obě strany na začátku vztahu zavázaly. Koordinátor dobrovolníků by měl mít k výkonu své funkce profesní i osobní předpoklady, které např. Břízová (2007) charakterizuje takto:
 - praktické dovednosti (empatické, komunikační, operační, prognostické, projekční, organizační), teoretické znalosti (všeobecné, psychologické, z oblasti dobrovolnictví);
 - dále vlastnosti jako je tolerance, trpělivost, zralost, odolnost, optimismus, smysl pro humor, otevřenost, spolehlivost, odpovědnost, samostatnost, čestnost;
 - další osobnostní charakteristikou koordinátora je to, že by to měl být člověk nadšený se „zapálením pro věc“, schopný strhnout ostatní. Měl by být

člověkem, který rád pracuje s lidmi a umí prezentovat (nejen) své myšlenky. V neposlední řadě by měl být energický, iniciativní a výkonný;

- k vědomostním předpokladům koordinátora patří zejména to, že by se měl orientovat ve své organizaci a znát její základní cíle, poslání a strategii. Měl by mít znalosti z terminologie dobrovolnictví, základních principů dobrovolnictví, metodiky práce s dobrovolníky (tzv. management dobrovolnictví) a samozřejmě je perfektní znalost daného dobrovolnického programu, jeho vývoj, principy a pravidla (Břízová, 2007).
- Dobrovolníka může v programu Pět P dělat člověk, který je starší 18 let, je trestně bezúhonný a projde základním školením a psychodiagnostikou. Stejně jako u koordinátora dobrovolníků v programu Pět P, tak i u dobrovolníka se očekávají osobnostní i „dobrovolnické“ předpoklady k výkonu dobrovolnické činnosti:
 - protože jsou na dobrovolníka v programu kladeny velké nároky, je zapotřebí, aby byl zodpovědný a dobře si rozmyslel, zda bude mít alespoň po dobu následujícího roku volný čas v takové míře, aby se mohl scházet s dítětem. Neboť lidí, kteří „proběhnou“ životem dítěte je hodně, ale ono potřebuje stálost, rituály a přítele, který ho po první schůzce neopustí;
 - dobrovolník musí dítě vnímat bez předsudků a snažit se mu pomoci v jeho životní situaci;
 - dobrovolník si musí uvědomit, že v žádném případě nenahazuje rodiče a odborné pracovníky, jeho role v životě dítěte je podpůrná na bázi vztahu kamarádského. Tím na sebe dobrovolník bere dle mého soudu velkou odpovědnost, neboť může svoji osobností přímo působit a ovlivnit vývoj dítěte hlavně po stránce emoční a psychické;
 - rovněž je zapotřebí, aby dobrovolník znal a respektoval „své hranice“, protože se bohužel může někdy stát, že rodiče dítěte ho mají tendenci zneužívat, a to např. k hlídání ostatních dětí v rodině, k doučování atp.;
 - dobrovolník by měl být kreativní a umět vymyslet takové činnosti, které při jejich schůzkách zabaví dítě i jeho samotného, a to s co nejmenšími finančními náklady (dětí zapojené do programu často pochází z ekonomicky slabších rodin);
 - dobrovolník by měl být rovněž čestný a spravedlivý;

- a v neposlední řadě by měl mít smysl pro humor, racionální uvažování a dostatečné znalosti ohledně „zvláštností“ svěřeného dítěte, tj. znát specifika dětí z romské komunity, dítěte s postižením, dítěte se syndromem ADHA apod., což by se vše měl dozvědět od koordinátora dobrovolnického programu na základním školení dobrovolníků.

Munden a Arcelus (2006) vidí přínos dobrovolníků, kteří se s dětmi pravidelně scházejí, v tom, že jsou schopni zdravého pohledu na věc a mohou dítěti nabídnout nový začátek, nezatížený bolestnými vzpomínkami i únavou. Podotýkají, že se tak děje proto, že tito lidé s nimi neprožili celý život.

- Děti v programu Pět P jsou ty, kterým může pomoci vztah s dospělým kamarádem a které spadají do jedné z výše jmenovaných skupin. I když dané vymezení není samozřejmě 100%, přičemž i zde se mohou objevit i velké paradoxy, kdy se klientem programu může stát např. dítě šikanované, ale i dítě, které šikanovalo. Rovněž může být v programu dítě z romské sociálně slabé rodiny, stejně jako dítě s bohaté rodiny, kde se mu však nedostává dostatečných podnětů a volnočasových činností mimo „vysedávání u PC“. Tyto paradoxy mnohdy působí úsměvně, ale je třeba si uvědomit, že většinu z těchto dětí spojuje nečinnost ve volném čase, menší obliba u vrstevníků, problémy v komunikaci a neschopnost vytvořit si kamarádský vztah, který by byl pro dítě hodnotný a zkvalitnil mu život.
- Rodiče/zákonní zástupci dítěte, které je zapojené do programu Pět P, pocházejí ze znevýhodněného prostředí, kteří si však, i když někdy s velkým přispěním pracovníků, kteří s nimi pracují (sociální pracovník, psycholog, pedagog aj.) uvědomují, že jejich děti potřebují trávit volný čas jiným způsobem, než jim oni sami mohou nabídnout. Jsou důležitým článkem v celém programu, protože dítěti umožní „vstup“ do programu a dobrovolně v něm dítě podporují. Rodiče musí být vždy podrobně a na srozumitelné rovině informováni o principech a cílech programu, přičemž podpisem smlouvy mezi jimi, dítětem a organizací realizující program Pět P stvrzují, že toto budou respektovat.

6.3 Aktivity v programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

V Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. funguje program Pět P jako akreditovaný dobrovolnický program u Ministerstva vnitra ČR a zároveň je registrovaný jako sociální služba pod Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, konkrétně jako sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi. Z toho samozřejmě plynou určité povinnosti pro organizaci jako realizátora programu, které se týkají i postupů při výběru a zaškolování dobrovolníků, i utváření samotné dvojice dobrovolník – dítě, na což se v dané podkapitole zaměřím především.

I. Vytipování uživatelů projektu

1) Kontakt s odbornými pracovníky na vytipování vhodných uživatelů služby

- jedná se o odborníky a specialisty v sociálních a psychopatologických službách (např. z Pedagogicko psychologických poraden, poraden pro mezilidské vztahy apod.);
- dále to mohou být výchovní poradci, pedagogičtí pracovníci, školní metodikové prevence a také kurátoři a sociální pracovníci či zaměstnanci probační a mediační služby;

2) První kontakt s uživatelem – první kontakt s uživatelem dobrovolnického programu probíhá buď na popud výše zmíněných odborníků, se kterými realizační tým projektu dobrovolnického centra spolupracuje, nebo v závislosti na vlastní žádosti potencionálního uživatele. První kontakt většinou probíhá telefonicky a je domluveno první osobní setkání koordinátorky s rodinou a dítětem, které má být do programu zapojeno. Z poskytnutých informací o dítěti a rodině jako takovém je následně vytvořen profil, kterým je představována rodina i dítě potenciálnímu dobrovolníkovi. Rodičům i dítěti předloží k vyplnění dotazník pro zájemce u užívání služby. V rámci prvního osobního kontaktu se koordinátorka také zaměřuje na zjištění motivace k zapojení do programu a je vhodné, když si může koordinátorka s dítětem promluvit o samotě, bez rodičů;

3) Hledání vhodného dobrovolníka pro dítě – pakliže dítě i rodina souhlasí se zapojením do programu, jsou informováni koordinátorkou o tom, že pro dítě už je či není vhodný dobrovolník volný a jak se bude dále postupovat;

II. Vyhledání vhodných dobrovolníků

Vzhledem k charakteru programu, jeho náročnosti ohledně vztahu mezi dobrovolníkem a dítětem (uživatel) a nezanedbatelným rizikem ohrožení programu, resp. dítěte samotného, je výběr vhodných dobrovolníků fatální a řadí se mezi nejnáročnější fáze programu. Jednou z podmínek, kterou musí zájemce o dobrovolnou činnost v programu Pět P je věk nad 18 let a trestní bezúhonnost.

- 1) Před vlastním vyhledáním dobrovolníků předchází fáze seznamování s projektem pro veřejnost. „Public relation“ je v oblasti programu Pět P velmi důležitý.
- 2) Vlastní výběr dobrovolníků pak probíhá v několika na sebe navazujících fázích:
 - a) Motivační pohovor se zájemci o dobrovolnou činnost v programu Pět P s koordinátorkou projektu. Cílem této fáze je seznámení zájemců s posláním programu, základními pravidly, časovou náročností a zodpovědností, kterou na sebe v projektu berou, jakož i s případnými problémy a zisky, které mohou z účasti v programu vzniknout. Cílem pohovoru je také seznámení s motivací zájemce, s jeho životními hodnotami, postoji, koníčky apod.;
 - b) Psychologické posouzení vybraných uchazečů, včetně cílené psychologické diagnostiky. Cílem této fáze je komplexní psychologické posouzení zájemců o dobrovolnou činnost v programu Pět P, posouzení jejich osobnostních rysů a psychosociální zralosti, čímž se minimalizuje možnost, aby dobrovolník měl na dítě negativní, případně až patologický vliv. K psychodiagnostice dobrovolníků Pět P je používána škála standardizovaných testů PSSI aj. testy včetně rozhovoru s psycholožkou;
 - c) Odborná příprava probíhající formou základního výcviku dobrovolníků programu Pět P. Výcvik je veden koordinátorkou programu a jeho obsah se samozřejmě zaměřuje na specifika dobrovolnické služby, na samotný program Pět P a především specifika, které mohou mít děti z cílové skupiny aj. Po základním výcviku mohou dobrovolníci absolvovat různé odborné přednášky např. o

psychohygieně, sociální komunikaci, pedagogice volného času aj. tématech, které se dotýkají sociální oblasti a mohou být dobrovolníkům prospěšné nejen pro působení v programu Pět P.

III. Vytvoření dvojice

Při vytváření dvojice je brán prvotní ohled na preference a potřeby dítěte, ale současně jsou brány v potaz i potřeby a představy dobrovolníka.

1) Koordinátorka projde záznamy o uživateli a dobrovolnících a přiřadí k sobě dítě (uživatele) a dobrovolníka, kteří by se podle získaných informací k sobě nejvíce hodili. Členové dvojice (dítě – dobrovolník) by si měli být povahově blízcí, měli by mít co nejvíce společných zájmů a potřeb. V případě, že se při sestavování dvojic vyskytne nějaký problém, kontaktuje koordinátorka supervizora a probírají to společně;

2) Koordinátorka (obvykle telefonicky) poskytne rodičům dítěte informace o dobrovolníkovi, který by mohl být potenciální kamarád/kamarádka pro jejich dítě a zároveň poskytne dobrovolníkovi informace o dítěti, které mu je nabízeno, aniž by se obě strany sešly;

3) Obě strany následně vysloví souhlas či nesouhlas s navrhovaným partnerem. V případě, že jedna strana nesouhlasí, koordinátorka pozmění či rozšíří doporučení ze strany dítěte či dobrovolníka pro vytváření dvojice, upřesní potřeby, zváží výhrady a hledá jiného partnera. V případě, že obě strany s vybraným partnerem souhlasí, je domluvena osobní schůzka;

4) Pokud to koordinátorka považuje za potřebné, může prvním setkání dobrovolníka s dítětem předcházet ještě setkání rodičů s dobrovolníkem samostatně, ale není to bezpodmínečně nutné. Na této schůzce, v případě souhlasu obou stran, tedy dítěte v zastoupení rodiče (zákonného zástupce) i dobrovolníka, dojde k vyplnění připravených dokumentů a podpisu smlouvy. Obě strany si zároveň mohou přečíst všechny doplňující informace jako standardy, provozní řád aj. Poté se smluví první setkání dítěte s dobrovolníkem.

IV. Odborný dohled nad dvojicí

Kontakty mezi koordinátorkou a nově sestavenou dvojicí probíhají v průběhu prvních tří až šesti měsíců vztahu tak, že koordinátorka kontaktuje (obvykle telefonicky) dítě, dobrovolníka i rodiče dítěte cca jednou za 14 dní a sleduje vyvíjející se vztah ve dvojici a monitoruje veškeré aktivity. V dalších měsících je kontaktování méně časté, zhruba jednou za tři týdny s tím, že dobrovolník i klient se na koordinátora může obrátit kdykoliv potřebuje. V případě jakéhokoli problému ho koordinátor okamžitě řeší. Když je to nutné, problém je řešen i se supervizorem/psychologem. Dobrovolník i dítě by si pro kontrolu měli vést deník o svých schůzkách, aby měl koordinátor přehled o činnostech, které dvojice při setkáních podniká, a také o četnostech setkání, a také aby dobrovolník mohl poznámky z deníku přednést při supervizních setkáních. Supervizní setkání probíhají pro dobrovolníky programu jednou za půl roku (při vzniku závažných problémů dříve), přičemž mezi supervizemi jsou pro ně dle potřeby pořádány intervize vedené koordinátorkou programu. Po celý průběh realizace projektu, pořádá koordinátorka pro všechny zúčastněné dvojice i rodiny dětí různá společná setkání a společné akce.

7. Empirické šetření - „Rozbor rozhovorů s dobrovolníky programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.“

7.1 Cíle empirického šetření

V případě mé diplomové práce se jedná o popis zkoumané sociální reality, kterou je postavení dobrovolníka v programu Pět P, rovněž jako motivy k výkonu dobrovolnické služby a názoru na potřebu či nepotřebu pedagogického vzdělání k práci s dětmi a mládeží, zda vnímají samotný program Pět P jako vhodný nástroj k realizaci volnočasových aktivit se zaměřením na prevenci sociálně patologických jevů. Zajímalo mě rovněž, jak vnímají svoji pozici a roli v programu Pět P.

7.2 Cílová skupina empirického šetření

Základní charakteristika respondentů je fakt, že jsou to dobrovolníci programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. Oslovila jsem 5 z 6 dobrovolníků, kteří se v programu toho času realizují, a o kterých se domnívám, že mají s dobrovolnictvím i programem jako takovým již mnoho zkušeností. 6. dobrovolnice nebyla do šetření zapojena, neboť je v něm velice krátce. Přepisy rozhovorů jsou přiloženy v Příloze č. I. Všichni dobrovolníci souhlasili se zveřejněním údajů o své osobě.

- Podrobnější charakteristika dobrovolníků Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. zapojených do výzkumu:

Jméno a příjmení: Vladimíra Šlancová

Věk: 37

Vzdělání (zaměření): SŠ - SPŠ hutní, 2 roky ÚSP UHK – sociální práce

Povolání: sociální pracovnice

Délka dobrovolnické činnosti: 2,5 roku

Jméno a příjmení: Helena Podpěrová

Věk: 21

Vzdělání (zaměření): střední s maturitou (gymnázium)

Povolání: student

Délka dobrovolnické činnosti: 2 roky

Jméno a příjmení: Martina Řezáčová

Věk: 21 let

Vzdělání (zaměření): Sportovní gymnázium Kladno- všeobecné studium

Povolání: student Policejní akademie ČR-bakalářské prezenční studium- bezpečnostně právní studia

Délka dobrovolnické činnosti: necelý rok

Jméno a příjmení: Miroslav Šlanc
Věk: 39
Vzdělání (zaměření): SŠ-elektro
Povolání: prodejce aut
Délka dobrovolnické činnosti: 18 měsíců

Jméno a příjmení: Antonie Chrástecká
Věk: 23 let
Vzdělání (zaměření): VŠ – Speciální pedagogika a psychologie
Povolání: student navazujícího magisterského studia
Délka dobrovolnické činnosti: 4 roky

7.3 Metodologie a výsledky empirického šetření

Pro získání potřebných informací jsem zvolila kvalitativní výzkumnou metodu²⁴, a to řízené rozhovory. Dobrovolníkům byly položeny tyto otázky:

- 1) Co vás vedlo k tomu, že jste se stal/a dobrovolníkem? Zdůvodněte prosím co nejpodrobněji své motivy?
- 2) Proč jste se rozhodl/a zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?
- 3) Co jste od zapojení se do programu Pět P očekával/a?
- 4) Jak vnímáte svojí dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíte respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?
- 5) Máte jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?
- 6) Myslíte si, že má „vaše dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volný čas?
- 7) Myslíte si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?

²⁴Podle předního českého sociologa Miroslava Dismana (1998, s. 285-289) je kvalitativní výzkum: „(...)nenumeričké šetření a interpretace sociální reality. Cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím a porozumění lidem v sociálních situacích.“ Podle autora tak nejde o testování hypotéz jako v kvantitativním výzkumu, nýbrž o vytváření nových teorií, hypotéz a nového porozumění situacím.

8) Myslíte si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?

9) Pakliže nemáte pedagogické vzdělání, vnímáte to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máte pedagogické vzdělání, vnímáte to naopak jako bonus? Proč?

Při prvním telefonickém kontaktu souhlasili s rozhovorem všichni oslovení, přičemž předpokládaná doba interview s každým respondentem byla 30 minut.

Všechny rozhovory byly přepsány (viz Příloha č. 2) a jejich analýzu jsem provedla pomocí metody otevřeného kódování (Strauss-Corbinová 1999, s. 39). Na základě podobnosti některých pojmů a četnosti jejich opakování, jsem poté stanovila tyto základní okruhy: ***zkušenost, pomoc, komunikace, přirozenost a kamarádství.***

První otázkou jsem chtěla zjistit, co bylo vůbec příčinou toho, že se oslovený/á stal/a dobrovolníkem/dobrovolnicí. Ve většině odpovědí se poté vyskytl pojem **zkušenost**.

Např. dobrovolnice Martina Řezáčová uvedla toto: „*Určitě získání praxe, zkušenosti a pomoc lidem, kteří na tom nejsou tak dobře jako já, a to především dětem. Aby v nich zůstali co možná nejlepší zážitky na dětství a snaha ukázat jim, že se mohou vymanit ze sociálního paradigmatu, že když budou chtít, tak mohou dokázat neuvěřitelné věci.*“

Miroslav Šlanc uvedl toto: „*K dobrovolnictví mě přivedla manželka a její zkušenost s dobrovolnictvím. Jsem člověk, který je přesvědčený o tom, že každý z nás by měl být nápomocný kde je potřeba a v rámci svých možností. Já zatím disponuji volným časem, a proto jsem v programu Pět P.*“

Druhá otázka byla směřována k tomu, proč se oslovení zapojili právě do programu Pět P. Zde bylo již při rozhovorech patrné, že nejfrekventovanějším termínem bude **pomoc**. Což platilo i pro otázku třetí.

Např. Paní Šlancová uvedla, že: „*Je fajn být kamarádem dítěti. Je to úplně jiné než být přítelem dospělému člověku. Tam člověk může hodně pomoci v začátku, kde je to hodně důležité.*“

V otázkách 4 až 6 byl velmi frekventovaným pojem **komunikace**.

Helena Podpěrová příkladně uvedla k otázce 5 toto: „*Ano, myslím si, že mám. Vše je o komunikaci a zde myslím, že funguje dobře.*“

Antonie Chrástecká k otázce 5 uvedla: „*Samozřejmě. Komunikace je v daném programu hodně důležitá ze všech stran a já mám kdykoli možnost vyjádřit svůj názor na chod programu i jiné věci.*“

Otázky 7 až 9 se dále nesly v duchu pojmů **přirozenost a kamarádství**. Z výsledných odpovědí vyplynulo, že dobrovolníci v daném programu cítí hlavně nutnost vytvořit kamarádský vztah s dítětem, působit na něho jako přirozený vzor.

Paní Šlancová v otázce 9 např. uvedla toto: „*Pedagogické vzdělání nemám, důležité je určitě po teoretické stránce, ale vždycky je to o člověku. Nikdy není záruka, že si kvalifikovaný pedagog bude umět vytvořit dobrý vztah k dětem. Kamarádství a osobnostní vzor je v tomto programu důležitější.*“

Antonie Chrástecká řekla, že: „*Pedagogické vzdělání mám a určité teoretické základy jsou určitě dobré. Nepokládám to však za nejdůležitější, chci být pro Aničku hlavně kamarádem.*“

Helena Podpěrová na danou otázku odpověděla takto: „*Pedagogické vzdělání nemám a nevnímám to jako deficit. Důležitá je přirozenost. Pedagogické zásady by mohli být i někdy na škodu. Má to být kamarádský vztah a v něm zásady pedagogiky by mohly akorát překážet a kazit to. Ale na druhou stranu je můžeme mít někde v pozadí vědomí, aby kamarádství mělo i svůj účel a naplnilo poslání programu Pět P.*“

Názory a myšlenky, které se mi podařilo získat od dobrovolníků programu Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s., jsou pro mě velice cenné, neboť jsem si i díky tomu uvědomila, že dobrovolníci vnímají program velice pozitivně, berou své působení v něm vážně a uvědomují si, že na dítě i jeho rodinu mohou svoji dobrovolnickou činností významným způsobem působit. Je zřejmé, že dobrovolníci nevnímají jako podstatné mít pedagogické vzdělání, protože nejdůležitější roli by v daném programu mělo hrát kamarádství. I když absolvování různých seminářů z témat pedagogiky, psychologie, komunikace apod. dobrovolníci vítají.

Závěr

V mé diplomové práci bylo cílem zjistit, jak je dobrovolnictví propojeno s pedagogikou volného času, a zda je možné pokládat dobrovolnictví za nástroj pedagogiky volného času. Problematiku dobrovolnictví jsem se snažila předeštět z teoretické i praktické stránky, přičemž se domnívám, že obě znám a dokážu vnímat úskalí i pozitiva dobrovolnické činnosti.

Přestože dobrovolnictví je fenomén, který není v historii lidské společnosti ničím novým, dá se říci, že teprve v posledních pár letech získává statut jedné z občanských ctností. V České republice, i jiných státech, kde vládl totalitní režim, byl jeho význam na dlouhá desetiletí změněn a překroucen. Obdobně na tom byl i vědní obor sociální pedagogika, jehož vývoj byl po druhé světové válce zastaven a rehabilitace se dočkal až po roce 1989.

Z mého pohledu hraje dobrovolnictví v pedagogice volného času významnou roli, a to z několika důvodů:

- a) Dobrovolnictví učí lidi jak trávit svůj volný čas – lidé mají díky dobrovolnickým činnostem možnost poznat velkou škálu volnočasových aktivit, díky čemu se učí pracovat se svým volným časem i činnostmi, které v něm chtějí realizovat;
- b) Dobrovolnictví učí lidi prosociálnímu chování – dobrovolnická činnost jedince se vždy dotkne života druhých. A to i v případě, kdy dobrovolník prvoplánově nevykonává činnost pro konkrétního jiného člověka či skupinu lidí. I u ekologických aktivit, nebo kulturních činností má tato činnost ve svém důsledku vliv na druhé, což by měl mít dobrovolník vždy na paměti;
- c) Součástí většiny dobrovolnických programů a práce organizací realizujících dobrovolnické programy jsou i vzdělávací a výchovné aktivity pro veřejnost. Ty vedou k šíření myšlenky dobrovolnictví jako významné osobnostní ctnosti člověka;
- d) Dobrovolníci vnášejí do vztahu lidskou sounáležitost a nezištnou pomoc ve volném čase i pro volný čas.

Domnívám se, že dobrovolnictví, naplňuje kýžený souladu mezi potřebami jedince a společnosti. Moderní společnost žije již několik desítek let „rychlým životem“, do něhož velice zasahuje virtuální svět a jiné technické vymoženosti. Díky tomu bylo možno pozorovat v chování lidí otažitost od ostatních, schovávání se ve svém individuálním světě i významné mezigenerační rozpory, což se samozřejmě odráží i ve volnočasových aktivitách. K vymanění se z těchto sociálních problémů významným způsobem přispívá, dle mého názoru, i

dobrovolnictví, které opět lidi spojuje a harmonizuje potřeby společnosti i jednotlivce. Také se domnívám, že dobrovolnictví zcela prakticky naplňuje vymezení souvislosti mezi výchovou a volným časem, jak ho chápou např. autoři Pávková, Hájek a Hofbauer, tj. že se odráží ve výchově pro volný čas, výchově ve volném čase i výchově volným časem.

Protože, že se dobrovolníci ve volném čase věnují smysluplné a kreativní činnosti, tříbí si myšlenky a hodnoty, nemají většinou ani čas dělat něco asociálního a v očích společnosti špatného. Stejně tak klienti dobrovolníků, zvláště děti ze skupin ohrožených různými sociálně patologickými jevy, se většinou díky dobrovolníkům a vztahu s nimi vyhnou společensky nežádoucí činnosti, jako jsou krádeže, šikana apod. či se vymaní z vlivu party, která je negativně ovlivňuje.

Proto vše, co bylo zmíněno výše, vnímám dobrovolnictví jako praktický nástroj pro realizaci výchovných aktivit ve volném čase.

Mrzí mě, že je dobrovolnictví z hlediska pedagogiky volného času a jejích teoretických základů stále hojně opomíjené téma. V dnešní době se objevuje ve společnosti mnoho starých, ale i relativně nových sociálních problémů spojených s volným časem, jako je kyberšikana, velká zaměstnanost rodičů aj. Je důležité si uvědomit, že to vše má samozřejmě vliv i na trávení volného času dětí a mládeže, respektive společnosti jako takové. A právě zde spatřuji velkou sílu a moc dobrovolnictví. Nedirektivním a osobním příkladem působit na druhé, ke zkvalitnění jejich života, sociálního prostředí, rodinných vztahů či sociální komunikace. To je i hlavní poslání úspěšného a přes sto let ověřeného dobrovolnického programu, jakým je program Pět P, jež byl v dané práci představen z teoretického i praktického hlediska.

Byla bych ráda, kdyby se tato práce stala podnětem k zamyšlení a byla i inspirací pro ty, kteří se zabývají pedagogikou volného času a dobrovolnictvím a jeho vlivem na společnost.

Seznam literatury a ostatních citovaných zdrojů:

1. ANHEIER, H., SALAMON, L.: Volunteering in cross-nation perspective, Civil Society Working Paper no.10, London 2001.
2. BABOUČEK, Petr et al. *Řízení neziskových organizací*. 1. vyd. Praha : Nadace Lotos, 1996.
3. BALSLEY, K. *President's Message*[online]. c2007 [cit. 2011-02-14]. Dostupné z: <http://www.bbbsi.org/presidents_message/>.
4. BENNETS, CH. Mentoring youth: Trend and tradition. *British journal of guidance and counselling*, February 2003, vol. 31, issue 1, str. 63-76. ISSN0306-9885.
5. BRUMOVSKÁ, T., MLÁDKOVÁ - SEIDLOVÁ, G. Mentoring – výchova k profesionálnímu dobrovolnictví. 1.vyd. Praha : Portál, 2010. 150 s. ISBN 978-80-7367-772-5
6. BŘÍZOVÁ, B. *Studijní opora k předmětu dobrovolnictví*. České Budějovice: ZSF JU, 2007. [online]. c2007 [cit 2011-03-05]. Dostupné z: <[http://www.zsf.jcu.cz/studium/studijni-programy-obory-kurzy/podpurnestudijni-texty/spvs/spvs-dobrovolnictvi/view?searchterm=studijni opora předmětu dobrovolnictví](http://www.zsf.jcu.cz/studium/studijni-programy-obory-kurzy/podpurnestudijni-texty/spvs/spvs-dobrovolnictvi/view?searchterm=studijni%20opora%20předmětu%20dobrovolnictví)>.
7. DEKKER, P., HALMAN, L. *The values of volunteering*. Springer, 2003. 226 p.
8. DUBEN, R. *Neziskový sektor v ekonomice a společnosti*. 1.vyd. Praha : Codex Bohemia, 1996. 373 s. ISBN 80-85963-19-1.
9. FRIČ, P. a kol. *Dárcovství a dobrovolnictví v České republice*. 1.vyd. Praha : NROS, AGNES, 2001. ISBN 80-902633-7-2
10. FRIČ, P., GOULLA, R. a kol. *Neziskový sektor v ČR : výsledky mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University*. 1.vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2001. 203 s. ISBN 80-86432-04-1.
11. FRIČ, P., POSPÍŠILOVÁ, T. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v České společnosti na začátku 21. století*. 1.vyd. Praha : Agens, 2010.
12. GIDDENS, A. *Unikající svět : jak globalizace mění náš život*. 1.vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. 135 s. ISBN 80-85850-91-5.
13. GJURIČOVÁ, J., *Dobrovolnictví není amatérismus - vývoj legislativní úpravy dobrovolnictví v zahraničí a v ČR*. 2007.
14. GOVAART, M-M. et al. *Volunteering Worldwide*. 1. vyd. Amsterdam : Netherlands Institute of Care and Welfare, 2001. 276 s. ISBN 90-5050-832-4.
15. HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1.
16. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1.vyd. Praha : Portál, 2004. 173 s. ISBN 80-7178-927-5.
17. JANEČKOVÁ, H. *Realizace a rozvoj Programu Pět P v České republice*. Kroměříž, 2009. 73 s. Absolventská práce na Vyšší odborné škole pedagogické a sociální Kroměříž. Vedoucí absolventské práce PhDr. Dagmar Cruzová.
18. JANIŠ, K., KRAUS, B. a kol. *Vybrané kapitoly z pedagogiky*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. 72 s. ISBN 80-7041-890-7.
19. JAN PAVEL II. *Laborem Exercens – O lidské práci*. 1.vyd. Praha : Zvon, 1991. 70 s.
20. KAPLÁNEK, M. *Nauka o volném čase*. Dostupné z www.tfjcu.cz
21. KOHOUTOVÁ, R. *Manuál programu Pět P*, Praha : Hestia, o. s., 2009.
22. KRÁTKÁ, K., PERNICOVÁ, H. a kol. *Historie a současnost dobrovolnictví v České republice*. Tišnov : Za sebevědomé Tišnovsko, o. s., 2010.

23. MUNDEN, E., ARCELUS, J. *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. 2.vyd. Praha : Portál, 2006. 120 s. ISBN 80-7367-188-3.
24. NATORP, P. *Sozialpädagogik*. Paderborn, 1974, s. 90.
25. PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B. a kol. *Pedagogika volného času*. 3.vyd. Praha : Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-778-711-6.
26. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3.vyd. Praha : Portál, 2001. 332 s. ISBN 80-7178-579-2.
27. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4.vyd. Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
28. RHODES, J. *Stand by Me: The Risks and Rewards of Mentoring Today's Youth*. USA Massachusetts: Harvard University Press, 2004. 176 s. ISBN 0674016114.
29. SOZANSKÁ, O., TOŠNER, J. Dobrovolnictví a neziskový sektor. *Grantis*, 2002, roč. X, č. 3, s. příloha- 4. ISSN 1213-404.
30. SPOUSTA, V. *Teoretické základy výchovy ve volném čase : úvod do studia pedagogiky volného času*. 1.vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1997. 183 s. ISBN 80-210-1007-X .
31. ŠEBKOVÁ, I. *Evropská dobrovolná služba očima dobrovolníků*, FF MU 2010.
32. ŠROJDROVÁ, M. *Dobrovolnictví za našimi hranicemi, příklady dobré praxe 2007*. In: Dobrovolnictví bez hranic. Kroměříž, klub UNESCO, 2007, sborník z konference.
33. TOŠNER, J., SOZANSKÁ, Olga. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. 1.vyd. Praha : Portál, 2002. 149 s. ISBN 8889987676.
34. TOŠNER, J., SOZANSKÁ, Olga. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. 2.vyd. Praha : Portál, 2006. 149 s. ISBN 80-7367-178-6.
35. URBANCOVÁ, P., URBANEC, F. *Právní analýza problematiky práce s dětmi a mládeží se zaměřením na tyto oblasti: dobrovolnictví, multikulturalita, □ integrace osob se zdravotním postižením v oblasti zájmového a neformálního, vzdělávání, □ informovanost a participace, □ volnočasové aktivity, □ podpora talentovaných dětí a mládeže, další vzdělávání pedagogických a nepedagogických pracovníků*. Praha : NIDM, 2008.
36. Zákon o dobrovolnické službě
37. *Co je supervize?* [online]. 2006 [cit. 2011-10-01]. <http://www.supervize.eu/o-supervizi/co-je-supervize/>. Dostupné z <http://www.supervize.eu>.
38. Komu pomáháme [online]. 2011. [cit. 2011-10-04]. <http://www.lata.cz/komu-pomahame/>. Dostupné z: www.lata.cz.
39. *Oblasti dobrovolnictví a tématické pracovní skupiny pro erd* [online]. 2006 [cit. 2011-10-04]. <http://www.msmt.cz/mladez/oblasti-dobrovolnictvi-a-tematicke-pracovni-skupiny-pro-erd?highlightWords=erd>. Dostupné z: [Www.msmt.cz](http://www.msmt.cz).
40. Publikace KOMPAS [online]. 2005 [cit. 2011-10-04]. http://www.dcul.cz/pdf/Publikace_KOMPAS_2007.pdf. Dostupné z: www.dcul.cz
41. Program Kompas [online]. 2005 [cit. 2011-10-04]. http://www.dcul.cz/stranky/programy_kompas.htm. Dostupné z: www.dcul.cz.
42. SATELITNÍ ÚČET NEZISKOVÝCH INSTITUCÍ VE ZKRÁCENÉ VERZI ÚČTU [online]. 2010. [cit. 2011-10-04]. http://apl.czso.cz/nufile/SUNI_2008.htm
43. (<http://www.bbsi.org>).
44. <http://www.petp.cz>)
45. *Všeobecná deklarace o dobrovolnictví* [online]. 2011 [cit. 2011-10-01]. Dostupné z: <http://www.dobrovolnik.cz/oblasti-dobrovolnictvi/vseobecna-deklarace-o-dobrovolnictvi/>

Seznam zkratek:

aj. – a jiné

apod. – a podobně

např. – například

srov. - srovnej

tj. – to jest

Seznam Příloh:

- **Příloha č. I** – Přepisy rozhovorů s dobrovolníky programu Pět P z Dobrovolnického centra Kladno, o. s.;
- **Příloha č. II** – Kasuistiky klientů dobrovolnických programů realizovaných Dobrovolnickým centrem Kladno, o. s.

Příloha č. I

Přepisy rozhovorů s dobrovolníky programu Pět P z Dobrovolnického centra
Kladno, o. s.

Dobrovolník Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

Jméno a příjmení: Vladimíra Šlancová

Věk: 37

Vzdělání (zaměření): SPŠ hutní, 2 roky ÚSP UHK – sociální práce

Povolání: sociální pracovnice

Délka dobrovolnické činnosti: 2,5 roku

„Dobrý den Vlad’ko, děkuji, že jste si udělala čas a zodpovíte mi 9 konkrétních otázek. Vaše odpovědi budu zaznamenávat, a poté bude jejich přepis použit v rámci mé diplomové práce.“

„Dobrý den, snad Vám zodpovím vše, co budete potřebovat.“

„Můžeme tedy začít. Otázky Vám budu pokládat po jedné, a jak dlouhé budou Vaše odpovědi, je zcela na Vás, nebudu Vaši řeč nijak přerušovat.“

1) „Co vás vedlo k tomu, že jste se stala dobrovolníkem? Zdůvodněte prosím co nejpodrobněji své motivy?“

„Výstavka a prezentace DCK ve Středočeské vědecké knihovně. Nadchlo mě to jako smysluplné trávení volného času.“ Protože pracuji se seniory, chtěla jsem svůj volný čas trávit s dětmi a získat tak nové zkušenosti“

2) „Proč jste se rozhodla zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?“

„Je fajn být kamarádem dítěti. Je to úplně jiné než být přítelem dospělému člověku. Tam člověk může hodně pomoci v začátku, kde je to hodně důležité.“

3) „Co jste od zapojení se do programu Pět P očekávala?“

„Vzhledem k tomu, že ve svém zaměstnání trávím čas mezi seniory, práce s dětmi mě přišla zajímavá z hlediska porovnávání životních potřeb člověka na počátku a na konci životní cesty.“

4) „Jak vnímáte svoji dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíte respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?“

„Necítím vůbec žádný respekt, vše je založeno na velmi pěkné komunikaci.“

5) „Máte jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?“

„Stoprocentně mám.“

6) „Myslíte si, že má „vaše dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volný čas?“

„V tomto programu určitě. Myslím, že je důležité, že se dítěti nenadiktuje, co se bude dít, ale naopak je po něm chtěna aktivní účast na plánování aktivit.“

7) „Myslíte si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?“

„Toto je velice individuální. Každé dítě potřebuje něco trochu jiného, a proto i přístup ke každému musí být naprosto individuální. Zkušenosti získá určitě, jde jen o to, jak je dokáže zúročit ve svém životě a jaké jsou možnosti jeho rodiny.“

8) „Myslíte si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?“

„Každopádně. Je důležité, aby se člověk vzdělával. Kamarádství s dítětem je hezké, ale člověk by měl vědět něco o jeho životě, z jakého pochází prostředí, protože pak může vnímat rozdíly ve společnosti a chápat, proč se člověk chová tak, jak se chová.“

9) „Pakliže nemáte pedagogické vzdělání, vnímáte to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máte pedagogické vzdělání, vnímáte to naopak jako bonus? Proč?“

„Pedagogické vzdělání nemám, důležité je určitě po teoretické stránce, ale vždycky je to o člověku. Nikdy není záruka, že si kvalifikovaný pedagog bude umět vytvořit dobrý vztah k dítětem. Kamarádství a osobnostní vzor je v tomto programu důležitější.“

Dobrovolník Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.
Jméno a příjmení: Helena Podpěrová
Věk: 21
Vzdělání (zaměření): střední s maturitou (gymnázium)
Povolání: student
Délka dobrovolnické činnosti: 2 roky

„Ahoj Heleno, děkuji za Tvůj čas. Jak jsem Ti říkala, položím Ti nyní 9 otázek a předem děkuji za Tvoje odpovědi. Délka odpovědi je zcela na Tobě, pakliže k nějaké otázce budeš chtít říci více, určitě se můžeš rozprávět. Já Tě nebudu přerušovat.“

„Ahoj Káto, dobře, snad Ti nějak pomohu.“

„Dobře, začneme tedy.“

1) „Co Tě vedlo k tomu, že ses stala dobrovolníkem? Zdůvodni prosím co nejpodrobněji své motivy?“

„Stala jsem se dobrovolníkem kvůli mému záměru studovat psychologii. Byla to možnost jak získat praxi a zkušenost.“

2) „Proč jste se rozhodli zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?“

„Protože jsem chtěla pracovat s dětmi a dozvědět se něco o problematice sociálně slabých a romské menšiny. A pak se jim snažit nějak pomoci.“

3) „Co jsi od zapojení do programu Pět P očekávala?“

„Získání nových zkušeností z práce s dětmi.“

4) „Jak vnímáš svoji dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíš respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?“

„Moje role není asi moc velká. Respekt ze strany rodičů a dítěte moc necítím. Respekt ze strany koordinátorky ano. Mohu se na program podílet, říci, co bych potřebovala, nebo co mi dělá problémy.“

5) „Máš jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?“

„Ano, myslím si, že mám. Vše je o komunikaci a zde myslím, že funguje dobře.“

6) **„Myslíš si, že má „Tvoje dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volný čas?“**

„Volný čas se dá vždy trávit aktivně i smysluplně a v tomto programu samozřejmě také.“

7) **„Myslíš si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?“**

„Myslím si, že program mu ukazuje různé možnosti. Je potom jen na něm a rodičích, jestli některé možnosti je zaujmou a dlouhodobě tak bude čas trávit.“

8) **„Myslíš si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?“**

„Ano, myslím si, že to by bylo dobré.“

9) **„Pakliže nemáte pedagogické vzdělání, vnímáte to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máte pedagogické vzdělání, vnímáte to naopak jako bonus? Proč?“**

„Pedagogické vzdělání nemám a nevnímám to jako deficit. Důležitá je přirozenost. Pedagogické zásady by mohli být i někdy na škodu. Má to být kamarádský vztah a v něm zásady pedagogiky by mohly akorát překážet a kazit to. Ale na druhou stranu je můžeme mít někde v pozadí vědomí, aby kamarádství mělo i svůj účel a naplnilo poslání programu Pět P.“

„Děkuji Ti za rozhovor.“

Dobrovolník Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

Jméno a příjmení: Martina Řezáčová

Věk: 21 let

Vzdělání (zaměření): Sportovní gymnázium Kladno- všeobecné studium

Povolání: studentka Policejní akademie ČR-bakalářské prezenční studium- Bezpečnostně právní studia

Délka dobrovolnické činnosti: necelý rok

„Ahoj Martino, děkuji, že jsi přišla a poskytněš mi odpovědi na mých 9 otázek.“

„Ahoj, ráda jsem přišla.“

„Nyní Ti položím otázky, délku odpovědí a to, co mi chceš říci je zcela na Tobě.“

1) „Co Tě vedlo k tomu, že ses stala dobrovolníkem? Zdůvodni prosím co nejpodrobněji své motivy?“

„Určitě získání praxe, zkušenosti a pomoc lidem, kteří na tom nejsou tak dobře jako já, a to především dětem. Aby v nich zůstali co možná nejlepší zážitky na dětství a snaha ukázat jim, že se mohou vymanit ze sociálního paradigmatu, že když budou chtít, tak mohou dokázat neuvěřitelné věci.“

2) „Proč ses rozhodla zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?“

„Protože v tomto programu jsou děti, které sice mají rodinu, i když v některých případech necelou. Je zde možnost působit i nějakým způsobem na rodiče, a nebo se jim pokusit nějak pomoci.“

3) „Co jsi od zapojení se do programu Pět P očekávala?“

„Jak už jsem v předešlých otázkách zodpověděla, tak především pomoc dětem se rozvíjet a ukázat jim možnosti kam se mohou dostat a také pomoci jejich rodičům (hlavně maminkám) jelikož to nemají vůbec jednoduché a taky jistý způsob sebeuspokojení.“

4) Jak vnímáš svojí dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíš respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?“

„Zatím mám z rodičů dobrý pocit. Jsou rádi, že se jim pomáhá a těm dětem také. Co se týče dětí tak ty určitě respekt mají. A koordinátorka programu je velmi vstřícná a ochotná s čímkoliv pomoci. Svojí roli vnímám velmi dobře. Vážně mi přijde, že těm dětem něco dávám.“

5) **„Máš jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?“**

„Určitě mám. To, co se mi nezdá, tak mohu sdělit koordinátorce programu a ona to šetrně začne řešit, a nebo nyní co mám na starosti tuto rodinu, tak tam mohu s maminkou komunikovat narovinu.“

6) **„Myslíš si, že má „Tvoje dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volná čas?“**

„Určitě má dostatečnou možnost. Jen bych pro něj chtěla mnohem víc, což mu v současné situaci nemohu moc nabídnout. Ráda bych aby poznal různá muzea, hrady, zoologické zahrady. Jenže vlastní automobil nemám a dopravou je to poněkud problematické.“

7) **„Myslíš si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?“**

„To samozřejmě záleží na dobrovolníkovi, co mu může ukázat a jak. Ale motivačně to určitě působí. A kamarádský vztah je v tom velmi důležitý.“

8) **„Myslíš si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?“**

„Určitě je to dobré. Dobrovolník by měl znát jak má k dítěti přistupovat a jak ho nejlépe motivovat a samozřejmě jak ho mnohému naučit.“

9) **„Pakliže nemáš pedagogické vzdělání, vnímáš to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máš pedagogické vzdělání, vnímáš to naopak jako bonus? Proč?“**

„Určitě mě to pomáhá. Každý rok jezdím na tábor jako vedoucí. Jenže mám na starosti skupinku dětí. Zde mám na starosti jednotlivce, což bývá mnohdy větší oříšek ho zabavit než tu skupinku. A vymýšlet různé hry pro nás dva bývá hodně těžké a obzvláště pokud ho ty hry mají nějak vzdělávat.“

„Děkuji Ti za rozhovor.“

Dobrovolník Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.
Jméno a příjmení: Miroslav Šlanc
Věk: 39
Vzdělání (zaměření): střední s maturitou-elektro
Povolání: prodejce aut
Délka dobrovolnické činnosti: 18 měsíců

„Dobrý den, jsem ráda, že Vás vidím a že jste si našel čas, abyste mi zodpověděl mým 9 otázkám.“

„Dobrý den, ano určitě, co budu vědět, to Vám řeknu.“

„Začneme tedy, to, jak na otázky odpovíte je zcela na Vás.“

1) „Co vás vedlo k tomu, že jste se stal dobrovolníkem? Zdůvodněte prosím co nejpodrobněji své motivy?“

„K dobrovolnictví mě přivedla manželka a její zkušenost s dobrovolnictvím. Jsem člověk, který je přesvědčený o tom, že každý z nás by měl být nápomocný kde je potřeba a v rámci svých možností. Já zatím disponuji volným časem, a proto jsem v programu Pět P.“

2) „Proč jste se rozhodl zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?“

„Přes kroužek v azylovém domě jsem přešel do programu, kde mám možnost se věnovat pouze jednomu dítěti a projít s ním jeho dětství.“

3) „Co jste od zapojení se do programu Pět P očekával?“

„Očekával jsem radost ze strany dítěte, kterému se snažím být starším kamarádem a nějak mu pomoci.“

4) „Jak vnímáte svoji dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíte respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?“

„Po všech stránkách výborná spolupráce.“

5) „Máte jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?“

„Určitě. Vzájemná komunikace mezi všemi zúčastněnými je dobrá.“

6) „**Myslíte si, že má „vaše dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volná čas?**“

„*Tu smysluplnost musím usměrňovat a doufám, že se mi to daří. Působím hlavně jako kamarád, ale zároveň musím být i roli skryté autority.*“

7) „**Myslíte si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?**“

„*Díky programu Pět P může určitě takovou zkušenost získat, ale každý koníček bohužel stojí nějaké peníze, které většinou tyto rodiny nemají.*“

8) „**Myslíte si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?**“

„*Asi je to potřeba. Je to ovšem otázku času.*“

9) „**Pakliže nemáte pedagogické vzdělání, vnímáte to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máte pedagogické vzdělání, vnímáte to naopak jako bonus? Proč?**“

„*Pedagogické vzdělání nemám a zatím jsem se nasetkal, že by mi chybělo. Snažím se být dobrým kamarádem, který jde osobním příkladem.*“

„**Děkuji Vám za rozhovor.**“

Dobrovolník Pět P v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s.

Jméno a příjmení: Antonie Chrástecká

Věk: 23 let

Vzdělání (zaměření): Sportovní gymnázium Kladno- všeobecné studium

Povolání: studentka navazujícího studia oboru Speciální pedagogika

Délka dobrovolnické činnosti: necelý rok

„Ahoj Toničko, děkuji, že jsi přišla, ráda Tě vidím.“

„Ahoj, ráda jsem přišla a doufám, že Ti budou mé odpovědi co platné.“

„Doufám, že ano. Nyní Ti položím otázky, délku odpovědi a to, co mi řekneš, je zcela na Tobě.“

1) „Co Tě vedlo k tomu, že ses stala dobrovolníkem? Zdůvodni prosím co nejpodrobněji své motivy?“

„Od kamaráda jsem se dozvěděla, že hledáte dobrovolníky do programu Pět P, a tak jsem si řekla, že to zkusím. Protože jsem studovala speciální pedagogiku, byla to pro mě i možnost, jak získat praxi.“

2) „Proč ses rozhodla zapojit právě do volnočasového programu pro děti Pět P?“

„Protože v tomto programu jsou děti, které pochází ze znevýhodněného prostředí, jež potřebují pomoci. A také proto, že mi tento program mohl poskytnout podklady pro praktické využití mých teoretických znalostí z problematiky péče o postižené lidi.“

3) „Co jsi od zapojení se do programu Pět P očekávala?“

„To, že nějakému dítěti zpříjemním volný čas a umožním mu tak trávit volný čas jinak, než co mu umožňuje jeho rodina.“

4) Jak vnímáš svojí dobrovolnickou roli v programu Pět P? Cítíš respekt ze strany rodičů dětí, dítěte samotného i koordinátorky programu?“

„Svoji roli vnímám jako podpůrnou, ale nemyslím si, že by stálo za to, abychom se tím zabývali. Myslím, že klienti, nebo určitě moje malá kamarádka, mi toho dává mnohem víc, než já jí. Jsem ráda, že jí znám, je mi velmi blízká a mám jí ráda. Její rodina mě pořád chválí, domnívám se, že mě mají také rádi.“

5) **„Máš jako dobrovolník dostatek možností pro vyjádření svého názoru?“**

„Samozřejmě. Komunikace je v daném programu hodně důležitá ze všech stran a já mám kdykoli možnost vyjádřit svůj názor na chod programu i jiné věci.“

6) **„Myslíš si, že má „Tvoje dítě“ v tomto programu dostatečnou možnost aktivně a smysluplně trávit volný čas?“**

„Snažím se o to, aby měla. Snažím se jí ukázat svůj svět, aktivity, které sama dělám ve volném čase. A když pak vidím, že se jí činnost líbí, mám z toho radost.“

7) **„Myslíš si, že má dítě možnost díky programu Pět P získat takovou zkušenost, aby vědělo, jak nakládat se svým volným časem?“**

„To je individuální, ale určitě ano. Je však důležitá i spolupráce rodiny.“

8) **„Myslíš si, že je pro dobrovolníka programu Pět P dobré, aby si v průběhu působení v programu zvyšoval svoji „kvalifikaci dobrovolníka“, tedy, aby měl možnost absolvovat různé semináře zaměřené na výchovu a vzdělávání ve volném čase, prevenci sociálně patologických jevů, sociální komunikaci apod.?“**

„Určitě je do vzdělávání důležité, i když vztah v Pět P je hlavně o kamarádství.“

9) **„Pakliže nemáš pedagogické vzdělání, vnímáš to v rámci svého působení v programu Pět P jako deficit? Pakliže máš pedagogické vzdělání, vnímáš to naopak jako bonus? Proč?“**

„Pedagogické vzdělání mám a určité teoretické základy jsou určitě dobré. Nepokládám to však za nejdůležitější, chci být pro Aničku hlavně kamarádem.“

„Děkuji Ti za rozhovor.“

Příloha č. II

Kasuistiky klientů dobrovolnických programů realizovaných Dobrovolnickým centrem Kladno, o. s.

Paní Nováková je 45letá žena, která je se svými dvěma syny – 8letým a 6letým, zapojena do programu Pět P. Paní Nováková žila se syny v azylovém domě a nyní žije na ubytovně. Patří mezi jednu z mála matek, které žili v azylovém domě, jež mají zaměstnání (pracuje v chráněné dílně), a přesto nevypadá její situace dobře. Muž, s nímž má dva syny, nepracuje, toho času jí ani nevyplácí dávky vyživovací povinnosti. Od bývalého muže nemůže čekat jakoukoli podporu. Oba chlapci, zvláště starší, jsou hyperaktivní, matka nemá prostředky ani možnosti synům zajistit kroužky a jiné volnočasové vyžití. Proto je velmi ráda, že jsou chlapci zapojeni do programu Pět P. Matka se o syny stará a jak sama říká, chlapce nesmí pustit z dohledu ani na chvíli, neboť jsou schopni si ublížit během pár minut. Jak bylo výše zmíněno, rodina bydlí na ubytovně, tedy zcela nevyhovujícím prostředí pro dva malé chlapce. Zde mají všichni k dispozici jednu místnost, chlapci jezdí přes celé město do školy a školky a o nočním klidu se může rodině dle slov paní Novákové jen zdát. Jelikož chlapci vyrůstají s matkou, bylo od začátku jejich zapojení do programu mým cílem, abych našla chlapcům dobrovolníka muže. To se podařilo a nyní se chlapci v rámci programu Pět P setkávají s manželským párem, kde muž má na starost staršího chlapce a žena mladšího. Jejich schůzky probíhají někdy dohromady, jindy si každá dvojice udělá svůj program. Domnívám se, že vztah s dobrovolníkem/dobrovolnicí oběma chlapcům prospívá. Starší z nich se zklidnil, svého dobrovolníka dle matky vnímá jako kamaráda, ale přesto ho velice respektuje. Mladší chlapec se zlepšil v komunikaci a sociální interakci. Nutno říci, že paní Nováková se snaží situaci řešit, vnímá svoji situaci objektivně a z mého pohledu vyniká nad ostatní ženy žijící v podobném prostředí.

Vanessa je 4 letá holčička, žijící v dětském domově. Její matka si jí pravidelně bere, jeví o ní zájem, ale prostředí, v němž rodina žije, je zcela nevyhovující. Otec se o holčičku nezajímá, matka je alkoholička, a přesto pravděpodobně zůstane holčička v dětském domově do dospělosti. V daném případě je na straně matky zákon, díky kterému dítě není možné dát k adopci ani do pěstounské péče, když matka o dítě jeví zájem a nedá souhlas k jiné péči o dítě mimo rodinu, než je péče ústavní. Vanessa je krásná holčička, které by pracovníci dětského domova zajisté našli vhodného pěstouna či adoptivní rodiče, ale vše je podřízeno chování matky. Zájem matky je v daném případě vnímán jako negativní, na dítě má matka špatný vliv, rodinné prostředí, do něhož dívka z ústavu dochází je dysfunkční a snahy o nápravu vždy ztroskotaly. Dobrovolnice, která se s Vanesskou schází, se jí snaží ukázat běžný život mimo zařízení. Dokonce jí díky hostitelské péči může brát i k sobě domů, což je pro dívku velkým přínosem. Jelikož má dobrovolnice dvě dospělé dcery, i ty se v průběhu Vanessčiny návštěvy o ní starají a prý se často stává, že jim je velice líto, že musí Vanessku vrátit zpět do domova.

Paní Berta (67 let) ovdověla a od té doby žije sama ve svém domě. Když mě poprvé kontaktovala se zájmem o dobrovolnici, která by s ní chodila na procházky, divila jsem se, kde na dané schůzky vezme čas. Hned při prvním setkání mi totiž sdělila, že navštěvuje univerzitu třetího věku, jezdí s klubem seniorů na výlety, do divadel apod., ale že by chtěla mít i někoho, kdo s ní bude chodit na procházky. Paní Berta si pečlivě plánuje každou volnou chvíli a já při jejím povídání pochopila proč. Smrt manžela jí velice zasáhla a ona potřebovala a potřebuje nebýt na samotu sama. A protože neměla nikoho, kdo by s ní chodil jen tak ven, zkusila oslovit naši organizaci a její poptávka byla vyslyšena. Nyní se schází s dobrovolnicí, která je sama v důchodu a domnívám se, že daný vztah oběma vyhovuje.²⁵

²⁵ Všechna jména uvedených klientů byla změněna kvůli ochraně osobních údajů.

ABSTRAKT

MORÁVKOVÁ, K. *Dobrovolnictví jako nástroj pedagogiky volného času*. Kladno 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce P. Kuchař.

Diplomová práce má povahu teoretické studie s významnou vazbou na praktické aktivity při práci s profesionálním vedením dobrovolníků v Dobrovolnickém centru Kladno, o. s. Mým cílem je zjistit, jak je dobrovolnictví spojeno s pedagogikou volného času, a to jednak v rovině teoretické, tak v rovině praktické. Práce je rozdělena do 7 kapitol. První kapitola je zaměřena na vymezení základních pojmů jako dobrovolník, dobrovolnictví. V dané kapitole je také předestřena problematika oceňování dobrovolníků. Druhá kapitola je věnována vymezení základní terminologii pedagogiky volného času, včetně vymezení volného času, který je i pro dobrovolnictví významným fenoménem. Třetí kapitola pojednává o historii pedagogiky volného času a dobrovolnictví, přičemž jsou zde zachyceny významné průsečíky pro vývoj obou sledovaných jevů. Čtvrtá kapitola představuje dobrovolnictví jako společenský jev. Jednotlivé podkapitoly jsou následně věnovány postojům společnosti k dobrovolnictví, mýtům, které dobrovolnictví obklopují, ale i motivům k výkonu dobrovolnické činnosti. V páté kapitole jsem se snažila zachytit dobrovolnictví jako nástroj pedagogiky volného času, přičemž jsem se v podkapitolách snažila vycházet jednak ze studie odborných publikací, tak z vlastních praktických zkušeností. Šestá kapitola se zaměřuje na rozbor konkrétního a praktického případu – programu Pět P. Závěrečná, sedmá kapitola, je věnována malému empirickému šetření.

KLÍČOVÁ SLOVA

Dobrovolnictví, dobrovolník, pedagogika volného času, volný čas, dobrovolnický program, program Pět P.

SYNOPSIS

Volunteering as a tool of leisure time pedagogy

The thesis has a form of a theoretical study with significant relation to practice in professional volunteer supervision in Kladno Volunteer Center. The thesis is divided in 7 parts. Part One is focused on the definition of basic terms such as volunteer, voluntary work. This part deals with the issue of awarding of volunteers. Part Two is devoted to the basic terminology of leisure time pedagogy, including the definition of free time, the phenomenon, which is very important for both voluntary work and leisure time pedagogy. Part Three is centered at history of leisure time pedagogy and voluntary work. Key intersections of the two studied phenomena and their evolution are described. Part Four describes voluntary activities as a social phenomenon. Subparts are focused on the attitude of society towards voluntary work, the myths associated with it, as well as the volunteer work motivation. In part Five, I was trying to grasp volunteering as a tool of leisure time pedagogy. The subparts combine my findings acquired from books and my own practical experience. Part Six is an analysis of a specific case of “Pět P” programme practice. Part Seven - the final one - includes a small scale empirical research.

KEY EXPRESSIONS WORDS

Voluntary work, volunteer, leisure time pedagogy, free time, voluntary work programme, Pět P programme.